

Mülkiyet Hakları (Huquq) ve Medeniyetler

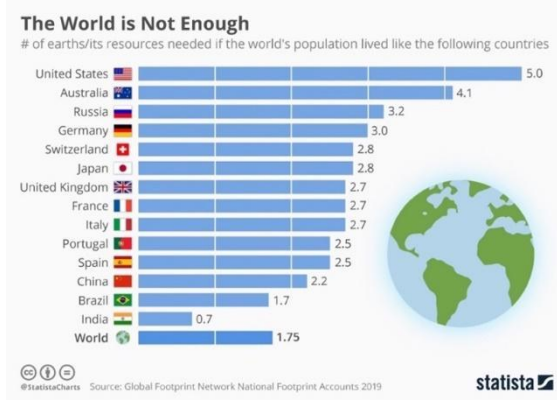
Jamel Akbar¹

Çeviri: Abbas Çelik

Giriş

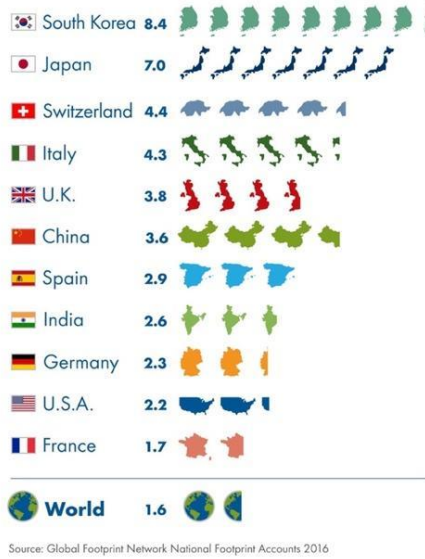
İslam Hukuk Sistemi, modern bilgi ve teknoloji altında performans gösterme şansına sahip olmadığı için, Huquq'un uygulanmasıyla yaratılabilecek çözümler henüz deneyimlenmemiştir. Öte yandan, modernitenin başarısızlığı (örneğin, iddialı değişim) düşünürleri, Müslüman Dünya'nın Huquq'undan başka her kültürde çeşitli disiplinlerde cevaplar aramaya yönlendirdi. Ayrıca, insanlık adil, açık ve şeffaf, liyakate dayalı bir sistem aramaktadır. Komünizmin çöküşünden sonra, bazıları için "Tarih sona erdi" ve böylece kapitalizm zafer kazandı. Liberal demokrasi ve serbest piyasa öncülük etmektedir. Bazıları, kapitalizmin kendini düzelten bir sistem olduğunu ve dünyanın demokratik, yenilikçi ve esnek olduğu için rahatsızlıkları ve şokları absorbe eden bir serbest piyasa sistemini kabul ettiğini bile savunmaktadır.

¹ Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniv., Mimarlık Fak., 22-23 Kasım 2022 tarihinde düzenlenen "Şehir ve Medeniyet Kongresi"nde sunulan "Açılış Konferansı Konuşma Metni"

Şekil.1

How many countries are required to meet the demand of its citizens...

Şekil.2

Ancak görüldüğü üzere, Batı tarzı medeniyetler toplumları tabakalaşma, yoksulluk, kirlilik, iklim değişikliği, yaşam alanı tahribi vb. durumlara sürüklemektedir. Şekil 1, tüm dünya nüfusu ABD vatandaşları gibi yaşarsa, şu anki dünya büyüklüğümüzün 5 katına ihtiyaç duyulacağını göstermektedir. Şekil 2, vatandaşlarının taleplerini karşılamak için kaç ülkeye ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Kapitalizmin ürettiği şeylerle olası kendi kendini düzeltebilme potansiyeli arasındaki bu kopukluk, düşünürlerin cevaplar aramasına neden oldu. Bunlardan üç tanesini inceleyelim.

İlk olarak David Harvey, kapitalizmi eleştirdi ve kapitalizmin özgürleştirici bir güç gibi görünse de aslında egemen olduğunu gösterdi. Esnafın bireylerin zanaat, beceri ve üretim araçlarına ve dolayısıyla güce sahip olduğunu belirtti. Endüstrileşme, insanların bu zanaatlardan ve dolayısıyla güçlerden yoksun bırakılması anlamına gelir. Harvey kapitalistleri daha fazla genişleme, daha fazla makine, daha fazla kar ve daha az işçi istemekle eleştirdi. Piyasayı yoksulluğu çözmek için serbest bırakma iddiası, eşitsizliğe yol açtı. O, şöyle ifade etti:

Kapitalizm, işçilerin yapmaları gereken şeyi yaptığı bir tür toplum olan uygar toplumun tanımını ortaya koydu ve her zaman öncesi-kapitalist toplumları uygar olmayan olarak nitelendirdi." Öncesi-kapitalist toplumlarda insanlar günde 4 saat çalışırdı. Kapitalizm gerçekleştirmeye hakkındadır, ürünlerin satılması gerekir, böylece daha fazla mal için pazarlar yaratır. Kapitalizm, uzun ömürlü olmayan şeyler üretir: Neden büyükannelerinizin kaşıklarını ve çatallarını kullanmıyorsunuz?

Sonuç olarak, "geleceğin borç nedeniyle ipotekli olduğunu, borcun gelecekteki emeğin iddiası olduğunu ve gelecekteki emeğiniz üzerindeki iddiası olduğunu" söyledi. Kendisine devlet; yardımsever ve yeniden dağıtıcı bir rol üstlenmeli mi? sorusu sorulduğunda, cevabı şöyle oldu:

Yeniden dağıtım ve benzeri ve karşılıklı destek için mekanizmalar olmalı ve bunun düzenlenmesi gerekiyor, şimdi 'Devlet' terimini kullandığımızda, genellikle kapitalist bir devlet düşünürüz ve kapitalist devleti sevmem ama hükümet biçimine ve hükümet müdahalelerine ve benzerlerine ihtiyacımız var, ... belediye sosyalizmi veya yerel sosyalizm ... meclis, süper meclis, süper süper meclis ...

Bu makalenin temel sorunsalı, zenginliği nasıl adil bir şekilde yeniden dağıtabiliriz? Komünizmi savunmaktan başka cevap yok. Örneğin, normal bir ürün olan yeni bir konut kompleksi geliştirmek istiyorsanız (uygun fiyatlı konut gelişimi), muhtemelen araziye edinmesine yardımcı olması için şehre ihtiyaç duyarsınız, ancak arazi tekel halindedir ve genellikle ihtiyaç sahiplerinin gücünün üzerinde bir fiyat belirler.²

Harvey'nin kapitalizm eleştirilerinden de anlaşılacağı gibi, eleştirilerin ötesinde net önerileri yoktur. Diğer araştırmacılar için de durum aynıdır. İkinci bir örnek için Paul Mason'a bakalım:

² <https://youtu.be/EL7zEVhPHQU>

Mason, bilgi teknolojisinin farklı olduğunu iddia ediyor. Gerçek şeyleri o kadar hızlı ucuzlatır ki, kapitalizmin normal uyum ve hayatta kalma mekanizmasını bozar. 200 yıldır, Marx için olduğu gibi, ütopyamız 'iş'e dayanıyordu, ancak bunu değiştirmemiz gerekiyor. İşin gerekli olmayacağı büyük sorunlarımız için artık işe dayalı olmayan ütopyalar üretmeliyiz, ..., Kuthğin yönetimi, yoksul insanlar lehine mi, sosyal adalet lehine mi...?

Mason, şöyle daha ileri iddialarda bulunuyor: "Planlamalısınız, millileştirmelisiniz, üretim araçlarının çeşitli kontrolünü ele almalısınız...". Açıklıyor: "Genel olarak, görmek istediğim şey: kâr amacı gütmeyen doğada küçük ölçekli çeşitli projeler ister kooperatifler ister kredi birlikleri, ister fabrikalarda küçük işçi kooperatifleri olsun..."³

Bu makalede, kapitalizmin geleceği, otomasyon, yapay zekâ ve robotlar vb. ile ilgili soruları gündeme getirilecektir. Kim karar verir? Kim harekete geçer? Mason ve diğerlerinin tüm bu dilekleri, otoriter bir devletin yaratılmasına ve böylece tekele yol açacaktır.

Üçüncü örnek⁴ iddia ettiği gibi iklim değişikliğiyle mücadelede bilinen bir savaşçı olan Jeremy Rifkin'dir. O, kirliliğiyle savaşmak için "Nesnelerin İnterneti"ni tanıtıyor.⁵ Temel argümanı, geçmiş dönem değişikliklerine dayanan geleceğin tarihine odaklanır. Kültürleri şekillendiren endüstri devrimlerini üç kavramda açıklar: yönet, güç ve hareket. Yönet, ekonomik faaliyetleri yönetmek için yeni iletişim teknolojileri anlamına gelir. Güç, ekonomik faaliyetleri desteklemek için yeni enerji kaynakları anlamına gelir. Hareket, şeyleri hareket ettirmek için yeni hareketlilik biçimleri anlamına gelir. İngiltere'deki ilk sanayi devriminin telgraf, ucuz kömür ve demiryolları yaratan buhar motoru sayesinde olduğunu ve böylece tüm ekonomik faaliyetlerin değiştiğini açıklar. İkinci sanayi devrimi ABD'de gerçekleşti. Telefon, radyo ve televizyon işletmeleri yönetirken, ucuz Teksas petrolü otomobiller, otobüsler ve kamyonlarla şeyleri hareket ettirmek için hareketleri güçlendirdi. Şimdi "Üçüncü Sanayi Devrimi" denen Nesnelerin İnterneti'ndeyiz. Yenilenebilir enerji, her şeyin her şeye herkesle bağlı olduğu dijital teknoloji. Onun için bu, ekonomiyi, toplumu ve doğayı bağlayan küresel

³ <https://youtu.be/KaUs-zssPE4>, <https://youtu.be/cQyr9l22fLE>, <https://youtu.be/LS00Uv6eiO4>,

⁴ Hala kapitalizmin çerçevesinde olan örnekler arasında Christian Felber'in girişimi bulunmaktadır. Hırslı şirketleri cezalandırmaya yönelik bir hareket önermiştir. Onlara karşı eylemler önermiştir. Şöyle sordu: Ortak iyi, yani para olmasa ve özel girişimler ile serbest piyasa ortak iyiliği sağlasa ekonominin hedefi ne olurdu? Ortak iyi bilançosu, bir şirketin anayasal değerleri - insan haysiyetinden sürdürülebilirliğe ve demokrasiye kadar - ne dereceye kadar koruduğunu ve teşvik ettiğini ölçer. Bu "Ortak İyi İçin Ekonomi" yaklaşımı, bazıları tarafından insanlık dışı, istikrarsız ve sürdürülemez olan egemen ekonomik modeli aşmanın kabul edilen bir alternatifidir. İddia, bu yaklaşımın hem kapitalizmi hem de sosyalizmi aşan bir post-dualistik yaklaşım olduğudur. Bu, empati, haysiyet, dayanışma, işbirliği, adalet ve sürdürülebilirlik gibi insan ilişkilerini canlandıran değerlere dayanmaktadır. Bu yaklaşım dünya genelinde coşkuyla karşılandı ve daha fazla kişi, şirket, üniversite ve hükümet harekete katılıyor. Ancak, hâlâ tekel sorununu ortadan kaldırmadı. https://youtu.be/dsO-b0_r-5Y

⁵ <https://youtu.be/11LJBsTugWo>

bir beyindir. Dijital devrim neredeyse sıfır marjinal maliyettir. Toplular, sahiplikten erişime, pazarlardan ağlara ve erişim komisyonlarına doğru ilerliyor. Paylaşım ekonomisi yükseliyor. 1979'da güneş enerjisi watt başına maliyet 78\$ idi, 2017 Ocak'ta 0.53\$ idi ve şimdi 10 sent veya daha azdır.

Rifkin, Üçüncü Sanayi Devrimi'nin yeni bir ekonomik paradigma olduğunu iddia ediyor; burada İletişim İnterneti, Enerji İnterneti ve Lojistik İnternet bir araya gelecek. Bu yeni paradigma, neredeyse sıfır marjinal maliyetle ürün ve hizmetlerin üretimine ve dağıtımına olanak tanıyacak ve 3D baskı sayesinde internet üzerinden "prosumer"lar tarafından üretilecek ve paylaşılacaktır. Üçüncü Sanayi Devrimi, internet üzerinden bisiklet, araba, giysi ve hatta evlerin paylaşılması ile enerji toplanması ve internet üzerinden paylaşılmasıyla karakterize olacaktır. İnternetin lojistiği, sofistike analizler ve algoritmalar tarafından yönetilen açık tedarik ağına dayanacaktır. Bu yeni ekonomik paradigma, ekonominin verimliliğini %14'ten %40'a yükseltecektir. Erişime dayalı, mülkiyet odaklı olmayan bir paylaşım ekonomisi olacak ve özel mülkiyet ile kar marjları, paylaşım, Açık Kaynak ve neredeyse sıfır marjinal maliyetle yer değiştirecek ve böylece her şeyin neredeyse ücretsiz ve her zaman kullanılabilir olduğu bir bolluk toplumu ortaya çıkacaktır. Bu yeni ekonomik paradigma, zaten İkinci Sanayi Devrimi ile bir arada var olmaktadır ve sonunda hâkim olacaktır; bu yeni ekonomik paradigma ile büyüyen ve onun temel taşıyıcıları olacak olan milenyum kuşağıdır.

Rifkin'in Üçüncü Sanayi Devrimi'nin sadece yeni bir komünizm versiyonu olduğunu kanıtlamaya çalışacağım. Rifkin'in önerisine Batılı araştırmacılar tarafından yapılan bazı eleştirilere bakarak başlayalım. Bunun amacı hem yeni teoriler önerenlerin hem de onları eleştirenlerin Batılı bir zihniyet içinde hareket ettiklerini göstermektir. İki araştırmacının eleştirilerine odaklanacağız: David Lauterwasser ve Lawrence C. Chin.

Lauterwasser'in belirttiği gibi, Rifkin ekonomisinin akıllı olduğunu çok net bir şekilde ortaya koyuyor: "Akıllı telefonlar, akıllı araçlar, akıllı yollar ve akıllı evler. Gelişmiş teknolojiye olan coşkusu gizlemeye hiç çaba harcamıyor ve bu zaten neredeyse her şeyi kapsayan teknosferin hem genişlik hem de enlem açısından çok daha fazla genişlemesi gerekecek." Lauterwasser, Rifkin'in fikirlerinin "radikal olarak yeni" olmadığını, sadece "daha fazla, daha iyi" paradigmasının yeni bir versiyonu olduğunu buldu- daha fazla teknoloji, daha fazla enerji, daha fazla insan, daha fazla iş, daha fazla çalışma, daha fazla etki, daha fazla kontrol. Lauterwasser, bu paradigmayı sorguluyor ve "Küçük daha iyidir. Basit daha iyidir. Yerel daha iyidir. Bağımsız daha iyidir. Az daha iyidir." diyor. Bu, Rifkin'in talep ettiğinin tam tersidir. Lauterwasser devam ediyor:

Bir saniye düşünün: daha az teknoloji, daha az kirlilik, daha az araba, daha az uçak, daha az otoban, daha az alışveriş merkezi, daha az gürültü, daha az ticaret, daha az iş, daha az

yıkım, daha az kesinti, daha az kontrol, daha az endişe... Sonuçta bu hiç de kötü gelmiyor. Ama bu, Bay Rifkin'in dünya için aklında olanın tam tersi.

Lauterwasser, bir doğabilimci olarak, Rifkin'in derin tarihi anlamada sınırlı kavrayışını eleştiriyor ve yüzde 95'ten fazla insanlık tarihi boyunca sürdürülebilir olan ve antropologlar ve ekonomistler tarafından "hediye ekonomisi" olarak adlandırılan paylaşım ekonomisinin var olduğunu unuttuğunu ifade ediyor. Lauterwasser, bu sistemin çevreyle uyumlu yaşayan ilkel kabilelerin bugünkü şekliyle hâlâ var olduğunu açıklıyor. Örneğin, antropolog Marshall Sahlins, bu tür toplumları Taş Devri Ekonomisi adlı kitabında "orijinal zengin toplum" olarak adlandırmış ve onların yoksul olmadıklarını ve ihtiyaç duydukları her şeye sahip olduklarını göstermiştir.⁶

Lauterwasser'ın Rifkin'e yönelik ana eleştirisi metal tüketimi üzerinde yoğunlaşıyor. Eğer elementlerin periyodik tablosuna bakarsak, bildiğimiz 118 elementin ötesinde yerine kullanılacak başka elementler bulamayız. Bunların 17 tanesi Nadir Toprak Elementleri (REE)⁷ olarak bilinir (elementler 57-71, lantanitler ile skandiyum ve itriyum) ve genellikle piller, mıknatıslar, güneş panelleri, dokunmatik ekranlar ve diğer ileri teknoloji ürünü cihazların üretiminde kullanılır. Bunları elde etmek için Lauterwasser, "biyosferi ağır şekilde tahrip etmemiz gerektiğini ve bu durumun Rifkin'in ele almayı başaramadığı bir ikilem yarattığını" savunuyor. Kimyasal olarak, belirli elementler olmadan akıllı telefon gibi cihazlar yaratmanın mümkün olmadığını ve bunları zaten yıpranmış bir çevreyi yok etmeden elde etmenin imkânsız olduğunu belirtiyor.⁸

Lauterwasser, ileri teknoloji üretimi için gereken Nadir Toprak Mineralleri (NTM) çıkarılması ve işlenmesinin, dünya genelinde ekosistemlerin yok olmasıyla doğrudan bağlantılı olduğunu açıklıyor. Örneğin, Brezilya'daki Samarco atık barajının çökmesi (2015) gibi.⁹ Nadir Toprak Elementlerinin madencilik ve çıkarılması sonucu oluşan birkaç ekolojik felaket örneği, Çin'in Henan eyaletindeki bir güneş enerjisi şirketi tarafından yapılan Silikon

⁶ <https://medium.com/@FeunFooPermacultureRewilding/a-third-industrial-revolution-would-seal-our-fate-why-jeremy-rifkin-is-dead-wrong-d224127ec195>

⁷ <https://www.nature.com/articles/s41598-017-10256-7>

⁸ Lauterwasser, "[B]u elementler, güneş panellerinin durumunda belirli dalga boylarını özellikle verimli bir şekilde emme yeteneği, rüzgar türbinlerinde kullanılan büyük jeneratörler için güçlü mıknatıslar üretme ve cep telefonlarımızın, bilgisayarlarımızın ve televizyonlarımızın ekranları için renkli ışıklar sağlama gibi arzu edilen özellikleri sergilediği için kullanılır. 17 nadir toprak elementinden, yalnızca radyoaktif promethium akıllı telefonlarda bulunmaz." şeklinde açıklar. "Modern akıllı telefonlar, periyodik tablodaki tüm elementlerin neredeyse üçte ikisini içerir ve tümü bu cihazların işlev görmesi için vazgeçilmezdir.

⁹ <https://www.theguardian.com/world/2018/feb/28/brazil-dam-collapse-samarco-fundao-mining>

tetraklorür dökülmesi (2008) olarak gösterilebilir.¹⁰ Nature dergisinde yayımlanan yakın bir çalışma, NTM'ler için küresel talebin artmasıyla risklerin azalmayacağını öne sürüyor.¹¹ Çalışma, Nadir Toprak Elementlerini çıkarmak, arıtmak ve işlemek için daha az zararlı bir yol olmadığını ve daha fazla çevresel kısıtlamanın teknoloji için gerekli olan elementlerin fiyatında ani bir artışa yol açacağını öne sürüyor. Gerçekten de akıllı telefonlar, bilgisayarlar, elektrikli arabalar, güneş panelleri ve füzeler gibi birçok teknoloji, üretimlerinin imkânsız olacağı Nadir Toprak Elementlerinin geniş bir yelpazesine ihtiyaç duyar.

Böyle minerallerin (REE'ler) çoğu çatışma bölgelerinde bulunmakta ve Kongo ile ilgili olarak The Washington Post tarafından bildirildiği gibi yarı-köle koşullarında çıkarılmaktadır.¹² Diğer üçüncü dünya ülkelerinde de durum aynıdır. Lauterwasser şunları belirtir: "Batılı şirketlerin, bölgenin istikrarsız kalmasında yüksek ekonomik çıkarları olduğunu düşünmek için yeterli kanıt var, çünkü cep telefonları, dizüstü bilgisayarlar ve diğer dijital teknolojilerin üretimi için çaresizce ihtiyaç duyulan mineraller için çok daha iyi fiyatlar alıyorlar."

Şimdi, Rifkin'i eleştiren başka bir bilim adamını göz önünde bulunduralım. Lawrence C. Chin, Rifkin'in sürdürülebilirlik hesaplamasını, diğer herkes gibi, nüfus artışıyla ilgili olarak eleştirdi. 1961'de dünya nüfusunun ekolojik ayak izi, gezegenin biyokapasitesinin sadece yarısı kadar olmasına rağmen, 2008'e gelindiğinde, insan nüfusunun ekolojik ayak izi gezegenin 12 milyar hektarlık biyokapasitesini aşmıştı. Dünya nüfusunun sadece %4'ünü oluşturan Amerika Birleşik Devletleri, dünya biyokapasitesinin %21'ini kullanıyordu. Rifkin, World Watch Institute'ün kurucusu Lester Brown'ı, eğer herkes dünyada bir Amerikalı gibi yaşasaydı, dünyanın sadece 2,5 milyar insanı destekleyebileceğini belirtmek için alıntılar. Rifkin'e göre, eğer insanlar bir İtalyan gibi yaşasaydı, dünya nüfusu 5 milyar kişiye çıkacaktı ve bir Hintli gibi yaşasalardı, bu sayı 10 milyar kişiye çıkardı. Rifkin, ortalama İtalyan yaşam tarzının en sağlıklı olduğuna inanmakta ve bu nedenle insan nüfusunun 5 milyar kişiye düşürülmesi gerektiğini düşünmektedir.¹³

Chin, Rifkin'in bu fikirlerine karşı çıkar ve onun fikirlerinin temelinde yatan bazı temel varsayımları sorgular. Chin, Rifkin'in tarihteki farklı ekonomik paradigmalardan belirli bir bilinç türüyle ilişkili olduğunu ve her ekonomik modun şu anki ekonomik paradigmayı meşrulaştıran özgül bir dünya görüşüyle ilişkilendirildiğini savunmasının temelini sorgular. Chin, yeni bir ekonomik sistem ortaya çıkarken, bu sistemin Internet of Things ve yenilenebilir enerjiye dayalı olmasının yanı sıra, Y kuşağı arasında daha empatik bir bilincin ortaya

¹⁰ <https://www.theguardian.com/world/2018/feb/28/brazil-dam-collapse-samarco-fundao-mining>

¹¹ <https://www.nature.com/articles/nature21359>

¹² <https://www.washingtonpost.com/graphics/business/batteries/congo-cobalt-mining-for-lithium-ion-battery/>

¹³ <https://enlightenment1998.com/rifkin/rifkinc.pdf>

çıkıldığını kabul etmekle birlikte, Rifkin'in bu konudaki iddialarının gerçek dünya ile ne kadar bağlantılı olduğunu sorgular. Chin, Rifkin'in Homo empathicus olarak adlandırdığı bu yeni bilincin, önceki ekonomik paradigmlar tarafından varsayılan insan doğasından ne kadar farklı olduğunu ve insanların gerçekten bu şekilde davranıp davranmadığını sorgulamaktadır.

Chin, Rifkin'in iddialarının temelinde, insanların teknoloji, enerji ve lojistik ile ilgili gelişmeler sayesinde daha empatik ve paylaşımcı bir toplum oluşturabileceği fikri bulunmaktadır. Bununla birlikte, Chin, bu yaklaşımın, insanların gerçek dünya karşılaşmalarında ve toplumlarında nasıl davrandığı ve böyle bir değişimin gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda ciddi şüpheler taşımaktadır. Bu nedenle, Chin, Rifkin'in görüşlerini sorgular ve onun yeni ekonomik paradigmanın neden olduğu değişikliklerin insan bilincine ve davranışlarına ne ölçüde yansıdığına dair kesin kanıtlar sunmadığını öne sürer.

Chin'in ana eleştirisi, Rifkin'in milenyum neslinin sürdürülebilir bir medeniyeti getireceği inancına dayanan yanlış değerlendirmesine dayanmaktadır. Chin, Rifkin'in, milenyum neslini övdüğünden başka bilimsel kanıtı olmadığı için, milenyum neslinin sürdürülebilir bir medeniyeti getireceğine dair inancının yanlış olduğunu savunuyor. Chin'ın temel eleştirisi Rifkin'in Y kuşağı neslinin yanlış değerlendirmesine dayanmaktadır. Rifkin'in sürdürülebilir bir medeniyeti Y kuşağı neslinin getireceği inancının yanlış olduğunu ve Y kuşağı neslini övmekten öteye bilimsel kanıtının olmadığını savunuyor. Chin şöyle açıklıyor:

“Rifkin, Y kuşağı neslinin daha empatik, başkalarıyla daha ilgili, başkalarına daha karşılayıcı; hükümetlere, iş dünyasına ve uzmanlara daha az güvenen; ebeveynlerinden daha sosyal olarak ilerici (kadınlar, renkli insanlar, homoseksüeller ve engellilerle pozitif ilgili) ve genel olarak daha az materyalist olduğunu gösteren çalışmaları alıntı yapıyor. Bu, İşbirlikçi Ortaklar'a uygun kişiliği tam olarak yansıtıyor. Rifkin, Y kuşağı neslinin genel izlenimini- daha az materyalist, daha ilerici- onaylıyor, ancak bu konuda yanılıyor. Y kuşağı nesli daha empatik olmak ister ve başkalarını anlamakta daha az yeteneklidir çünkü önceki nesillere göre çok daha aptal ve psikolojik olarak çok daha basittir. Yine de sorun şu ki bir şeyi yapma alışkanlığına sahip olmak, iyi olduğu anlamına gelmez. Y kuşağı nesli daha sosyal ve başkalarıyla daha ilgili olduğundan ve alışkanlık olarak daha empatik olduğundan, bu onların empati konusunda iyiliği göstermez. Büyüdükleri İnternet, kritik düşünme yetenekleriyle birlikte diğer insanların psikolojisini anlama yeteneklerini önemli ölçüde azaltmış ve psikolojik yapısını basitleştirmiştir. Rifkin'e olan eleştirilerim, Putnam'a olan eleştirilerim gibi, konuya

ilişkin anlayışının oldukça yüzeysel olduğu yönündedir. Örneğin, bu onun Y kuşaağına olan hayranlığını (yeni ekonomik paradigmanın somutlaşması olarak) özetliyor.¹⁴

Chin, eleştirisi konusunda daha ileri giderek, "Rifkin'in Homo empathicus olarak en hoşgörüsüz ve duyarsız nesli görmesi, onun tüm anlayışının yüzeyselliğini ve yüzeyselliğini göstermektedir. Milenyum nesli, şeylerin anlayışına uyanlara 'empati' gösterdikleri zaman empatik görünmektedirler. Zihinsel yetersizlikleri nedeniyle en ufak sapmalara karşı duyarsızlıkları göz ardı ediliyor" diyerek sonuçlandırır. Milenyum tartışması değer yargılarına dayanıyormuş gibi görünebilir, ancak Chin'in ortaklar hakkındaki eleştirisi temel niteliktedir.

Ortakların Trajedisi

Ekonomi ve ekoloji alanlarında "ortakların trajedisi", bireylerin kaynaklara ya da kaynakların kullanımını veya yerini düzenleyen kısıtlamalar veya kurallar olmaksızın erişebildiği iyi bilinen bir olgudur. Ortak yarar, kullanıcıların paylaşması için vardır ve tüketimleri koordineli olmazsa, özellikle mevcut kaynaklara göre fazla kullanıcı varsa, tükenir. Bu nedenle, Hardin'in savunduğu gibi, ortaklardan faydalanan kaynakların kullanılabilirliği ve kullanıcı sayısı dengelenmelidir. Aksi takdirde kullanıcılar, ortak olan şeyler hakkında daha az ilgi gösterecektir.

Ortaklar iki türdedir: açık erişimli ve sınırlı erişimli. Açık erişimli ortaklar, aşırı kullanımdan muzdarip olabilir ve çökebilir, örneğin aşırı balık avı durumunda olduğu gibi. Sınırlı erişimli ortaklar ise açıkça tanımlanmıştır ve yararlanıcılar bilinmektedir. Elinor Ostrom'un Ortakların Yönetimi adlı kitabında gösterdiği gibi, kaynakları sürdürülebilir şekilde kullanmak için anlaşmalarla işbirliği yapan toplulukların birçok örneği bulunmaktadır. Ancak, Dieter Helm gibi bazıları, Ostrom'un örneklerinin belirli bağlamlara özgü olduğunu ve ortakların trajedisinin genel olarak çözülmediğini savunmaktadır. Trajedinin, grup üyelerinin fazlasının kendi kısa vadeli kar ve tatminini grubun uzun vadeli çıkarlarının aleyhine önceliklendirdiğinde, doğal kaynakların yok edilmesine yol açacak şekilde ortaya çıktığı sıkça görülür. Rifkin'in "İşbirlikçi Ortaklar" ekonomik modeli, Üçüncü Sanayi Devrimi ile ilişkilidir. Bilindiği gibi, Ortaklar yapısı Orta Çağ döneminde baskın ekonomik modeldi, ancak İlk Sanayi Devrimi ile Ortakların çitlerle çevrilmesi ve piyasada değişim için özel mülkiyetlere dönüştürülmesiyle ortadan kalktı. Ancak Rifkin, Ortaklar yapısının Üçüncü Sanayi Devrimi'nin ekonomisinde yeniden baskın model olarak ortaya çıkacağını öngörmektedir. Bu ekonomik model, tüm kaynakların, otomasyon, robotik ve yapay zekânın insan emeğini

¹⁴ Ibid.

azaltırken verimliliği arttırmasıyla birlikte, yaklaşan işsiz toplumla uyumlu olan tüm katılımcılar (prosümatörler) tarafından yönetilecek kamu mülkiyetinde olacağı fikrine dayanmaktadır. Ayrıca, sofistike analitikler ve algoritmalarla yönetilen açık tedarik ağı olan Lojistik İnternet, geleneksel noktadan noktaya taşımacılığı değiştirecek ve halen fabrikalarda üretilen ve İşbirlikçi Ortaklar modelinde dağıtılan ürünler için kullanılacaktır. Chin, Rifkin'in "ortaklar yapısı"na yönelik aşırı olumlu görüşünü yanlış bir değerlendirme olarak eleştirir. Şunları ifade eder:

Rifkin, esasında siber-libertaryenizmin bir ideologudur. Siber-libertaryenlerin ortak yönetimde eşler arası üstünlüğe olan tutkulu inancını paylaşır: ona göre bu, sadece daha büyük verimlilik ve sürdürülebilir bir medeniyet sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda sosyal adalet nedenleriyle de arzu edilir, yani "sıfıra yakın marjinal toplumun faydalarının gerçekleştirilmesini sağlamak için en iyi yönetim modeli" (s. 172), yani faydaların adil bir şekilde dağıtılması. Bu nedenle, prosümatör modeli (Amazon, Facebook, Twitter, Wikipedia) için sadece övgü dolu sözler söyler. Bu tür bir sistemin artan eleştirilerine dikkat etmez- 'körlerin körleri yönlendirmesi' veya Andrew Keen'in The Cult of the Amateur, özellikle Y kuşağının uzmanlara yönelik evrensel güvensizliği göz önüne alındığında. Bu nedenle, ortaklar modelinin olumsuz sonuçlarını tamamen görmezden gelir, yani "üstten aşağı yapı" ("dikey olarak entegre yapı") olan uzmanların yönlendirmesi olmadan, Y kuşağı, giderek daha yatay eşler arası ortamlarında birbirlerini daha da şaşırtarak daha da aptallaşacaktır. Rifkin, eşlerin, üzerlerinde ve yönlendiren bir otorite olmaksızın birbirlerine yardım ettiği yatay yapıyı "demokratik" olarak övmektedir. (Örneğin, hastaların tıbbi durumları hakkında birbirleriyle bilgi paylaşarak herkesin (doktorlar dahil) hastalıkları daha iyi anlamasına yol açan ortaya çıkan sağlık hizmetleri ortaklarını göz önünde bulundurun.) Hikâyemde örneğini verdiğim gibi karanlık tarafı tamamen gözden kaçırmıştır: on binlerce genç, bir "misoginist terörist takipçi"yi izlemek, şikayet etmek ve devre dışı bırakmak için çevrimiçi olarak birbirleriyle iletişim kuruyor - Rifkin, sosyal medya tarafından mümkün kılınan bu topluluk denetimi kesinlikle övecektir - ancak bu "takipçi"nin sadece hayal ürünleri olduğunu anlamadan. ... [O] sıradan insanlar, aptal oldukları ve gerçeklikte yaşamadıkları için, ortak bir amaç için bir araya geldiklerinde, kendi ve başkalarının zamanını sadece boşa harcarlar. Rifkin, gerçekliği yüzeysel bir anlayışa sahip olduğu için, eşler arası ortaklar anlayışı onun için sadece ekonomik nedenlerle sınırlıdır, yani insanlar tüketici ürünlerini ve elektriği paylaşmak için bir araya geldiğinde. Bu durumda Y kuşağı suçsuzdur çünkü şeyleri paylaşmak için çok fazla

beyin gelişimine ihtiyaç duymaz. Rifkin'in buradaki hatası, Y kuşağının 'empatisi' konusundaki yaygın aşırı değerlendirmesiyle tutarlıdır. Beyin gelişimi onun için basitçe mesele değildir çünkü olayları sadece yüzeysel bir düzeyde anlar.¹⁵

Daha sonra "ortaklar" kavramına geri döneceğiz, çünkü bu Batılı düşünürlerin dar görüşlülüğünü göstermektedir. Kapitalizmi kabul edenler, eleştirenler (örneğin David Harvey, Bhaskar Sunkara, Richard Wolff ve Paul Mason), yeni yaklaşımlar önerenler (örneğin Christian Felber ve Jeremy Rifkin) veya bu tür yaklaşımları eleştirenler (Chin gibi), hepsi Hukuk konusundaki bilgisizliklerini paylaşıyor. İzin verin açıklayayım.

Adalet

Parthenon, yaklaşık 100.000 ton kesilmiş mermer kullanılarak inşa edilmiştir. O dönemde bu miktarda mermeri kesmek ve taşımak için ton başına ortalama maliyet ne kadardı? Parthenon, 34 metre yüksekliğindeki Dorik sütunları ve frizine oyulmuş 50 etkileyici mermer figürü ile bilinir. Bu sütunları ve figürleri yerinde oymak ve monte etmenin maliyeti ne kadardı? Yaklaşık olarak her sütun için 1.000 çalışma saati mi? O dönemde iyi eğitilmiş bir zanaatkârın saat başı maliyeti ne kadardı? O dönemde şehirde kaç tane sütun vardı? Peki ya Roma (Şekil 3) hakkında ne düşünüyorsunuz? Kolezyum'un inşası için kaç ton taş kullanıldı? Modern teknoloji kullanarak maliyeti hesaplamak mümkün olsa da o dönemdeki manuel işçilik kullanarak maliyeti belirlemek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Her durumda, o dönemde toplumun önemli bir kısmının zenginliğinin Roma'ya yatırıldığına dikkat çekmektedir. Başka bir deyişle, Roma çevresindeki kasabalara kıyasla parazit bir şehirdi. Roma'da bir gün çalışan bir zanaatkârın ücreti, imparatorlukta başka bir kasabada, örneğin Ürdün'deki Jerash'ta bir ev inşa etmek için yeterli olabilirdi. Şekil 4'teki resim bu noktayı açıklamaktadır. Köleler tarafından taşınan adamı Roma'yı temsil eden olarak düşünürsek, geri kalanı Cezayir, Tunus, Lübnan vb. temsil eder. Resim, adalet meselesini açıklığa kavuşturmalıdır.

¹⁵ ibid.

Şekil. 3

Şekil. 4

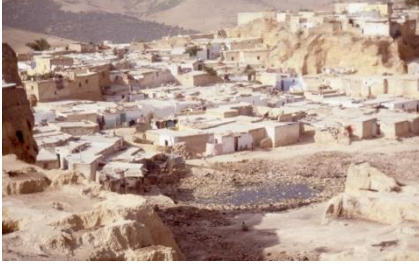
Neden adaleti düşünmeksizin son ürünleri (örneğin Pantheon, Parthenon ve Kolezyum) yüceltiyoruz? Güç, zenginlik ve bilgi, Roma gibi bir yerde yoğunlaşırsa, çevresel etkinin diğer alanlar üzerinde adil olmayacağı kesindir. Bunun nedeni, Roma dışındaki sakinlerin zayıf yeteneklere sahip olması ve sıklıkla kentsel unsurlar üretmede profesyonel olmamalarıdır. Ne yazık ki bu, sadece Roma ile sınırlı değildir- Habsburglar döneminde Viyana, Rus çarları döneminde Moskova, Londra, Paris vb. için de aynısı söylenebilir; her biri geçmişte bir henedanlık ve güç kaynağını temsil eder. Günümüzde de durum aynıdır, ancak güç kaynakları farklıdır- Kahire, Riyad, Bombay ve Lagos gibi ekonomik ve bürokratik güç merkezleridir. Bu, geçmiş İslam şehirciliğinde de daha düşük bir derecede geçerliydi. Abbasi döneminde yuvarlak şehrin inşası sırasında Bağdat'ta zenginlik yoğunlaştığında (İslam prensipleriyle uyumlu olmayan bir durumdu, zira İslam hukukuna göre ihtiyaç sahiplerine yardım etmek yerine projelere zenginlik israfı söz konusuydu), diğer kasabalardaki yapılan çevre açıkça "saf İslami"¹⁶ değildi. Bunun nedeni ne zengin ne de güçlü olan ve Hıuquq'un tam olarak uygulanmaması nedeniyle bilgileri sıklıkla daha az kapsamlı olan Müslümanlar tarafından bu tür kasabaların yaratılmasıdır. İnsanlar, İslami haklarından yararlanamadılar. Evlerine eğri girişler eklemiş olabilirler, ancak inşa edilmiş formun genel kalitesi tam potansiyelinde değildi. Evleri oldukça küçük ve kötü olanaklara sahipti. Örneğin, evlerinin cephelerine maşrabiyyalar eklemeyi karşılayamazlardı.

İddiam şudur ki, Hıuquq hariç olmak üzere, bireylerin özgürlük, onur ve yaratıcılıktan yararlanırken uygarlıklar yaratma bağlamında adalet ve güç arasında denge sağlama konusunda tüm kültürlerde felsefi düzeyde bir sorun yaşanmıştır. Örneğin, Noam Chomsky anarşo-sendikalizm üzerine tartışmış, David Harvey kapitalizmi eleştirmiştir vb. Başka bir deyişle, insanlığın refah kapasitesini serbest bırakmak için baskı, zorlama ve otokratik yönetimden kaçınacak henüz tanımlanmış bir yol yoktur.

¹⁶ For this concept of "purely Islamic", see, Akbar, J. Rights and Civilizations. *The Future of the Built Environment*. ISL@H 2019, pp. 39-68.

İslami Şehir Geleneksel mi, Organik mi ya da...vb.

Adalet ve güç arasındaki denge ile bunların sürdürülebilirlikle ilişkisi konusundaki bu karmaşıa, kentsel çalışmalar alanında da belirgindir. Bunun nedeni, herhangi bir grup veya bireyin haklarının, adalet ve güç arasındaki ilişkinin bir yansıması olmasıdır. Nasıl mı?

Şekil. 5

Şekil. 6

Otoriteler tarafından yaratılmayan çoğu öncül-modern çevre, kıvrımlı dar sokaklar, çıkmaz sokaklar ve düzensiz arazi düzenlemeleri ile karakterize edilir. Bu çevreleri inceleyen bilim insanları, bunları genellikle "geleneksel", "yöresel", "organik", "merkezi olmayan", "endüstri öncesi", "mimar olmayan mimarlık" ve "alttan üste karar verme" özelliklerine sahip çevreler olarak etiketler. Ancak, bu etiketler, grupların veya bireylerin haklarını dikkate almadığı için yanıltıcıdır ve bu da insanların yeteneklerini etkileyerek adalet meselelerini gündeme getirir.

Örneğin, Fas'taki yerleşimi (Şekil 5) ile Aga Khan Ödülü'nü kazanan Tunus'taki Hafsiya konut projesini (Şekil 6) karşılaştırın. İlk yerleşim, yoksul insanlar tarafından inşa edilmiştir, ikincisi ise belediyenin onayıyla araziye elinde bulunduran bir müteahhit tarafından tasarlanmış ve inşa edilmiştir. Bazı araştırmacılar, ikinci gelişmenin "İslami" olarak kabul edilebileceği, ancak ilkinin sadece bir geçekundu yerleşimi olduğu sonucuna hızlıca varabilirler. Bu sonuçlara ulaşırken, grupların veya bireylerin haklarına dair sorular genellikle gündeme gelmez. Aşırı yoksulluklarına rağmen, ilk yerleşimdeki sakinler, devletin tanımadığı mülkiyet haklarını iddia ederler. Bununla birlikte, siteye büyük özen gösterirler. Diğer taraftan, ikinci gelişmedeki sakinler çoğunlukla kiracı olduklarından çevrenin bakımına daha düşük ilgi gösterirler. Eğer sakinlerin doğuştan gelen özelliklerini dikkate alırsak, her iki durumdaki sakinlerin girişimleri önemli ölçüde farklı olmalıdır. İkinci gelişmedeki sakinler, tasarımcının eski Tunus'tan geleneksel desenler, kavşaklar ve çıkmaz sokaklar gibi öğeleri kullandığı için proje

"İslami" kabul edilmesine rağmen, sorumlu değillerdir. Aslında, geleneksel çevrelerden belirli öğeleri veya desenleri kopyalayarak ve mevcut tasarımlar için yeniden üreterek tasarım süreci, çoğu tasarımcı için normdur.

Mekanizma Nedir?

Huquq, bireylerin ve kurumların eylemlerini nasıl yönlendirir, etkiler ve sınırlarını çizer ve bu sınırlamaların sürdürülebilirlik üzerindeki etkisi nedir? Cevap, "mekanizmalar" aracılığıyla. Bir örnek verelim. Şeriat' ta, bir mülk sahibi, başkalarına veya çevreye zarar vermediği sürece binasını yükseltebilir. Eğer eylemi başkalarına zarar verirse, zarar gören bireylerin iznini alması gerekir. "Ne darar ne de dirar", Peygamber'in (Aleyhisselam) bir hadisine işaret eder ve şu şekilde çevrilebilir: "[Z]arar vermeyecek veya zarar verme karşılığında zarar vermeyecek." Bu, yapılan değişikliklerin başkalarına zarar vermediği sürece, inşaat ortamında değişiklik yapabileceği anlamına geldiği yorumlandı ve Müslüman otoriteler tarafından fiziksel çevredeki eylemlerin yasallığını değerlendirmek için sürekli kullanıldı. Bu tür durumlarda, binasını yükseltmek isteyen kişi, eklemelerin örneğin, geçenlerin sayısının artması (özellikle araçlar) yoluyla komşularına zarar vereceği için, komşularının iznini almalıdır. Komşular Müslüman olsun veya olmasın, topluluğun ellerinde kararları yerleştiren bu "mekanizma", yoğunluğu kontrol etmeye kesinlikle yardımcı olacaktır, çünkü genellikle konutların zararı kabul etmesi mümkün değildir. Kabul ettikleri takdirde, zararı görenler onlardır. Aksine, kontrol dışıydakilerin, örneğin belediye görevlilerinin elindeyse, bazı güçlü mülk sahipleri, yüksek katlı binalarda olduğu gibi, görevlileri yolsuzluğa sürükleyebilir; bu durumda, komşu sakinlerinin, topluluklarını etkileyecek büyük ölçekli bir gelişmeye itiraz etme hakkı olmaz. Su, elektrik ve kanalizasyon şebekelerinin kapasitesi, öngörülen ihtiyaçları karşılamak için artırılabilir (ki bu şehrin bütçesini etkileyecektir), geçenlerin sayısı artacaktır (yaya veya araçlı), bu da mahalleyi etkileyecek ve böylece çevrenin kalitesini etkileyecektir.

Bu bir mekanizmadır. Huquq aracılığıyla inşa edilen çevrenin kalitesini artıracak yüzden fazla mekanizma bulunmaktadır ve bunlar sakinlerin dinine bakılmaksızın uygulanabilir. Bir Müslüman, bu tür mekanizmaların, özellikle komşulara saygı ve özen gösterme değerleriyle, Müslüman değerleri kullanılarak uygulandığında daha verimli olacağını savunabilir; bu arada bir gayri müslim, kendi değerlerine gurur duyarak aynı şeyi savunabilir. Örneğin, bir çıkmaz sokağa erişimi olan çevrede yaşayan sakinlerin mülkiyet hakkı, mekânın tek sahipleri oldukları ve böylece izinleri olmadan kimse bu alana giremediği şeklindedir. Sınırlarını belirtmek için bir kapı inşa etme hakkına sahiptirler (bazıları için bu, kapalı topluluklar içindeki alanlara benzeyebilir; aslında, birçok fark vardır, Akbar, 1987b). Bu durumda, çıkmaz

alanın bakım yükü sakinlerin sorumluluğundadır. Toplum üyelerinin, ortak görevlerini görmek için bir araya gelmelerini sağlayan bu paylaşılan sorumluluk, sakinler Müslüman olsun veya olmasın, sosyal bağlarını güçlendirecektir. Bununla birlikte, alanın kullanımı büyük ölçüde etkilenecektir: örneğin, sakinler Müslüman olsaydı, Ramazan akşamları orada namaz kılabilirlerdi. Eğer agnostik olsalardı, orada alkol içebilir ve dans edebilirlerdi. Her iki durumda da kullanımın doğası oldukça farklı olsa da çevresel sonuçlar oldukça benzerdir. Sokak aydınlatma veya döşeme gibi hizmetlerin uygulanma maliyeti sakinlerin görevidir; dolayısıyla, sakinlerin bunları kendilerinin yapması durumunda maliyetin düşeceğini beklemelidir. Direkt olarak mülklerine bağlı bir güç kaynağından sokakları aydınlatabilirler ve ayrı sokak aydınlatma kablolarını kullanmazlar. Ya da tam tersine, müteahhit tutarlarsa ve teknik gereklilikler konusunda bilgisiz oldukları için maliyet artacaktır. Her iki durumda da bu, sakinlerin kontrolü altında bu tür hizmetler sunacak rekabet eden şirketlere sahip bir topluma yol açabilir; bu, kaliteyi artırır ve maliyeti düşürür. Tüm bunlar, daha az bürokrasiye, daha düşük bütçeye ve daha az vergiye sahip bir devlet anlamına gelecektir; bu da sakinlerin zenginliğini artırarak, sakinlerin çok daha zengin olmaları ve bu nedenle toplu yaşam alanlarına çok daha fazla yatırım yapabilmeleri nedeniyle, daha yüksek kaliteli yapılan çevrelere yol açacaktır. Elbette, bu mekanizmaların uygulanabilirliği ile ilgili birkaç soru ortaya çıkacaktır ve bunlar Qas al-Haq'ta (Akbar, 2022a) yanıtlanmaktadır. Adalet ve güç arasındaki dengeyi açıklığa kavuşturarak, Huquq'tan kaynaklanan mekanizmalar ile yapılan çevre ve sürdürülebilirlik arasındaki ilişkileri belirlemeye yardımcı olması umulan bazı ayrıntılarla ikinci bir örnek verelim.

Malthus'un Teorisi Neden Kirliliğe Yol Açar?

Toplumda ne kadar çok mülk sahibi olursa, zenginlik o kadar adil şekilde dağıtılır. Bu iyi bilinen bir denklem olmasına rağmen, daha yüksek oranda mülk sahibi olan bir topluluğa yol açan mekanizmalar, tekeli yoluyla engellenir. Tekel, sürdürülebilir olmayan bir çevreye yol açar. Malthus teorisine iyi bir örnek nasıl oluşur? 1798'de Malthus, dünya kaynaklarının bir gün tükeneyeceği tezine göre aşırı nüfus artışının tehlikeleri hakkında yazdı. Gıda üretiminin aritmetik olarak arttığını ve nüfusların geometrik olarak arttığı için kaynaklarını aşabileceğini savundu. 19. yüzyılın İrlanda patates kıtlığı klasik bir örnektir. Bilindiği gibi, bu argüman ekonomi alanını etkiledi ve kaynaklara (mineraller, araziler vb.) erişimin kontrolünü sağladı. Malthusçulara meydan okuyan anti-Malthusçular, kaynaklar akıllıca tüketilirse, daha fazla nüfus, daha fazla bilgi ilerlemesi ve böylece insanlar için kaynakların daha yeterli olacağını savundular. Ancak, mevcut Batılı sistemler içinde kirlilik kaçınılmaz olduğundan,

örneğin politik veya ekonomik sesli bir toplumsal sistem önererek meydan okumaları gerçekleştirilmedi. Kirlilik göstergelerinden anlaşıldığı üzere, tüm nüfuslar Batılıların yaptığı gibi tüketirse, kirlilik kaçınılmazdır. Bu nedenle, birim-Malthusçuların tüketimde bilgelik arayışı, devletlerin kaynaklara erişimi düzenlemeye devam ederken ve kaynakların daha akılcıca kullanılması umuduyla, sağlam bir ekonomik politik teoriyle gerçekleştirilmedi.

Birçok bilim insanının belirttiği gibi, küreselleşme ne yazık ki vatandaşları zengin ve fakir olmak üzere iki ayrı gruba ayırıyor. Bu, kapitalizmin ürettiği birçok dertten sadece biridir. Bununla birlikte, diğer dertlerin, örneğin kirlilik ve çevre tahribatının, günün birinde mevcut uluslararası kabul görmüş demokratik politik yapı altında kontrol edilebileceğini kabul etsek bile (refutable olsa da), bu dert (zengin ve fakir) ciddi bir sorun olarak ortaya çıkar. Bu, bazı sakinler için bölünmüş, etkisiz, kalabalık ve adaletsiz şehirlerle sonuçlanacaktır. Çağdaş şehirlerimizin doğası ve sosyoekonomik yapısı bu durumu yansıtmaktadır. Büyük çağdaş şehirlerimiz, çoğunlukla, çevre bölgelerin ürünlerine bağlı olarak hayatta kalmak için parazit niteliğindedir (Roma İmparatorluğu dönemindeki gösterişli Roma gibi). Bu mantıksız ve kabul edilemez insan sefaleti, şiddetle eleştirilmesine rağmen, kapitalizmin ötesinde başka toplumsal alternatifler (örneğin İslam) hayal edilmediği için büyük ölçüde uygulanmaktadır.

Kaynaklara Göç

Buna bir çözüm önerisi sunmak için, Hıuquq'tan kaynaklanan üç mekanizmayı kısaca açıklayalım: İlki kaynaklara erişim hakkı, ikincisi 'Ibn as-Sabil veya yolcu kavramı ve üçüncüsü zekât (zakat) vermektir. Modern toplumlarda, örneğin minerallere erişim, devletten gerekli izni alacak olanaklara sahip bireylere sınırlıdır (daha akılcıca tüketim için Malthus teorisinden etkilenerek). Modern toplumların haklar sistemi, büyük ölçüde bireyler ve devlet arasındaki dikey itaatkâr ilişkilere dayanmaktadır. Devlet, örneğin, kamu için ortak çıkarın neyi oluşturduğunu tanımlar. Devlet, böyle bir mineralin oldukça nadir olduğuna ve bu nedenle izni olmadan işletilmemesi gerektiğine karar verirse, o kaynağa erişimi sınırlama hakkına sahip olacaktır. Bu, bazılarının diğerlerine göre avantaj elde etmek için o mineralin manipülasyonuna yol açabilir. Ancak Hıuquq ile durum kökten farklıdır. Hiç kimse, devlet dahil, herhangi bir kaynağı herhangi bir bireye sınırlama hakkına sahip değildir. Bir minerali bulmayı başaranlar ona sahip olma, ona sahip olma ve onu satma veya imal etme hakkına sahip olacaklardır. Elbette, biri şöyle soracaktır: ama bu, bazı nadir kaynakların tükenmesine neden olmaz mı? Diğerleri şu şekilde savunabilir: elbette, bu bazı minerallerin kötüye kullanılmasına yol açacaktır (örneğin uranyum). Neyse ki, bu olmayacak. Böyle endişelere cevap verilecek yer burası değil, zaten "Qas al-Haq" da (Akbar, 2022a) tartışılmıştır. Ancak bu kısa makalede, onları elde edenlere mineral (arazi değil) sahipliğini tanımanın şehirlerin kalitesi

üzerindeki etkisini anlamaya çalışırsak, ikna edici olabilir. Önce Müslüman bilginlerin kaynaklara erişim konusundaki farklı görüşlerini kısaca açıklayacağım.

Bireyler ve devlet arasındaki ilişkiler, hukukçular tarafından teorik düzeyde açıklanmıştır, ancak uygulamada yalnızca ilk dört halife döneminde tam olarak uygulanmıştır. Genel olarak, her hanedanın (Emeviler, Abbasiler, Osmanlılar vb.) erken dönem hükümdarları Huquq'u uygulamaya daha istekliydiler. Bu nedenle, aşağıda açıklanacak olan şey, geçmiş İslam dönemlerinin çoğunda ve günümüz toplumlarında uygulanmamıştır. Dolayısıyla, Huquq tam olarak uygulanmadığından, geçmiş yerleşimlerin çoğunu ve tüm çağdaş olanları "saf İslami" olarak nitelendirmek yerine, Müslümanların yaşadığı yapılanmış çevreler olarak değerlendirebiliriz. Neden?

Peygamber (Aleyhisselam) üç gelenek veya Hadis, açıkladı. İlki: "Allah ve elçisi için dışında hiçbir himâ [korunan alan] yoktur." İkincisi: "Diğer Müslümanların [sahip olmadıkları] şeyde önce olan kişi, onun [mülkiyeti]dir." Üçüncüsü: "Müslümanlar üç şeyde ortakır: su, ot ve ateş." Hukukçular, bu geleneği ve Kıyas veya mantıksal muhakeme yöntemini kullanarak kaynaklara erişim hakları hakkında sonuçlara ulaştılar.

Hukukçular, iki tür maden ayırt etmişlerdir: yüzey madenleri (ma'adin zahirah) ve gizli madenler (ma'adin batinah). Yüzey madenleri, tuz gibi az çaba ile elde edilebilen madenlerdir, gizli madenler ise altın gibi elde etmek için büyük çaba gerektiren madenlerdir. Gizli madenler, gümüş gibi katı madenler ve petrol gibi sıvı madenler olmak üzere iki türe daha ayrıldı. Ayrıca, hukukçular maden içeren mülkleri özel mülkler, hazine mülkleri (devlete ait) ve mubaḥah veya halka açık erişilebilir mülkler (bu son kategori çoğu, hatta tüm çağdaş toplumlarda mevcut değildir) olmak üzere üç türe ayırmışlardır. Toprak spekülasyonunu en aza indirerek, madenleri kullanabilecek olan mümkün olduğunca çok sayıda bireyin değerlendirmesini en üst düzeye çıkarmak için, Huquq, maden içeren kullanılmayan toprakların herhangi bir kurum veya birey tarafından, hatta devlet tarafından bile sahip olunamayacağına dair mekanizmalar geliştirmiştir (Akbar, 2022a).

Devlete ait olmayan arazilerde madenlerle ilgili olarak, özel mülkiyete ait arazide maden bulunması durumunda hukukçuların hükümleri farklılık göstermiştir. Çoğu Maliki aliminin görüşü, özel araziler de dahil olmak üzere tüm arazilerde bulunan madenlerin devlete ait olması gerektiği yönündeydi. Hükümdar, madenlerin kullanımına karar vermelidir. Diğer taraftan, üç kalan hukuk okulunun hukukçuları ve bazı Maliki hukukçular, devlete ait olmayan özel arazilerdeki madenlerle ilgili olarak iki farklı hükümde bulunmuşlardır. İlk hüküm, tüm Hanafi hukukçuların, bazı Şafi'i hukukçuların ve Şafnun'un (ö. 854 AD Maliki Hukuk Okulu'ndan önde gelen bir hukukçu) görüşüne göre, madenlerin mülkiyeti arazi

sahibine aittir. İkinci hüküm, çoğu Hanbeli hukukçunun ve bazı Şafîî hukukçuların görüşüdür; buna göre, katı madenler arazi sahibine ait olmalıdır, ancak sıvı madenler arazi sahibine ait olmamalıdır. Eğer bu tür sıvı madenler komşu mülkten elde edilebiliyorsa, onları elde etmeyi başaranlar tarafından sahip olunmalıdır.

Hanefî, Şafîî ve Hanbelî mezheplerinin hukukçuları, yüzey madenlerini içeren arazilerin canlandırılmayacağına, sahip olunamayacağına ve hükümdarlar tarafından tahsis edilemeyeceğine hem fikirdir. Böyle bir yasağın nedeni, halkın bu tür madenlere erişimini kolaylaştırmaktır. Bu madenler su ve mera gibidir. Onlar toplananlar içindir. Eğer böyle arazilere sahip olunursa, aslında üretken olmayan zengin bir sınıfın ortaya çıkacağını savundular.¹⁷

Peki, ortaklar olarak bir grup bireyin gizli madenlerle dolu uzak bir yeri keşfettiğini ve madencilik için gerekli yapıları inşa ederek çok zaman harcadığını varsayarsak, bu araziye sahip olurlar mı, yoksa başkalarına aynı yerden maden toplama hakkı vermek zorunda mıdır? Ölü arazilerdeki (hiç kimsenin sahip olmadığı araziler olarak bilinen mawat) gizli madenlerle ilgili olarak, hukukçuların çoğunluğunun hükümleri, yatırım yapanlara madencilik için bölgede kalmalarına izin verdi, ancak aynı mineral kaynağına komşu bir yerden ulaşmaya çalışan diğerlerini engellemelidirler.

Bu, kaynaklara erişimi sağlayan pek çok Huquq detayından sadece birkaçıdır. Hukukçuların hükümleri, aslında olabildiğince çok sayıda son kullanıcıya kapıları açarak kaynakların en üst düzeyde kullanılmasına izin vermiştir. Bu, en yüksek oranda sahip olan bir toplum yaratacaktır. Bu basit kavram hem yaşam kalitesi hem de sürdürülebilir yapılan çevre kalitesi üzerinde temel olumlu bir etkiye sahip olacaktır (Akbar, 2022a). Nasıl?

Kaynaklar, birbirinden uzak yerlerde doğal olarak dağıldığından, Huquq, madencilik, tarım veya mera alanlarına seyahat etmeyi teşvik eden başka bir mekanizma tasarlamıştır. 'İbn as-sabil, ya da kelimenin tam anlamıyla, yolun oğlu, seyahat masrafları zekât veya sadaka ile finanse edilen bir yolcu ifade eder. İslam'da vergilendirme, zekât olarak bilinir ve genellikle bir tüccarın yıllık gelirinin yüzde 2,5'udur. Kişi çiftçiye, toprak insan gücüyle sulanıyorsa yıllık üründen yüzde 5 veya doğal olarak sulanıyorsa yüzde 10'dur. Gelir madencilikten elde ediliyorsa, her çıkarılanın yüzde 20'sidir, vb. Aslında, hukukçular tüm insan etkinlikleri türleri için zekâtın birçok ayrıntısını açıkladılar. İlginç olan, zekâtın sekiz tür insana (okullara veya hastanelere gibi altyapılara veya dışsalılıklara değil) verilmesi gerektiğidir. Bu türler arasında şunlar bulunmaktadır: fakirler, borçlular ve 'İbn as-sabil (seyyah veya yolcu). Hukukçular, zekât fonlarının başka bir projeye (örneğin bir baraj, yol veya hatta cami) aktarma hakkının bile devlete ait olmadığını belirttiler. Yani, İslam bireylere yatırım yapar,

¹⁷ This concept will be explained after few pages within the concept of *himā* in *Huquq*.

altyapılara değil. Bu güçlendirilmiş bireyler, kesinlikle toplumun zenginliğine katkıda bulunarak hizmetler ve altyapılar için kullanılabilir fonları arttıracaktır (Akbar, 2022a).

Bu zengin 'İbn as-sabil fonlarıyla, hukukçular, bir kişinin seyahat etmek için fon elde etme hakkına sahip olma koşulları üzerine geniş bir literatür geliştirmişlerdir. Bu koşullara göz atacak olursak, onların oldukça basit olduğunu görebiliriz. Örneğin, bir kişi tatil amacıyla seyahat ettiğini veya birkaç bölgeyi dolaştığını açıklarsa, bu kişiye fon sağlanmaz. Ancak, iş arayan ya da bilgi peşinde koşan bir 'İbn as-sabil'e destek olmak esastır. Nitekim, 'İbn as-sabil, Kur'an ayetlerinde sekiz kez anılmış ve Müslümanların seyahat etmek isteyenlere cömertçe ödeme yapmaları teşvik edilmiştir.

Başka bir deyişle, toplum, iş arayanları, maden araştırmacılarını ve tüccarları, yeni iş, maden ve ithalat olanakları keşfetmeleri için kaynaklarını teşvik etmeye yönlendirmiştir. Bu arada, İslam, bölgeler arasında sınırları kabul etmemiştir. Orta Doğu'da devlet tarafından kontrol edilen sınırlarla belirlenen ülke kavramı modern bir anlayıştır. Sınırsız bir dünya, özellikle ihtiyaç sahipleri için, 'İbn as-sabil fonlarıyla seyahat etmelerine ve arazi kaynaklarını kullanmalarına olanak tanıyan gerçekten küresel bir durum yaratır. Kuşkusuz, bu tür seyahat edenler, yeni yerlerde başka girişimciler tarafından üretilecek olan bazı ürünleri de taşıyacaklardır. Her şeyden önce, bilgiyi de aktaracaklardır. Yani, Huquq, o zamandan beri küreselleşmeyi teşvik etmekteydi. Bu, günümüzdeki durumun tam tersi, zengin ve güçlülerin, ihtiyaç sahiplerini sömürerek fakir ülkelerde yatırım yapmak üzere ülkeler arasındaki sınırların açıldığı bir durumdur.

Daha Yakın Olandan Daha Yakın

Ayrıca, Huquq, çoğu politik, ekonomik ve idari faaliyetleri merkezden uzaklaştırarak mega şehirlerin oluşma şansını azaltacak başka mekanizmalar da geliştirdi (Akbar, 2022a). Bu tür merkezi olmayan koşullarda, seyahat, doğal olarak, madenler ve yaşamı destekleyen kaynaklar içeren yerlere; yani üretken işlerin bulunduğu alanlara, bürokratların yaşadığı başkentlere ya da bölgeler arası şehirlere değil, yönelir. Günümüzde kırsal alanlardan şehirlere yapılan göçün, büyük şehirlerdeki iş fırsatları da dahil olmak üzere birçok nedeni olduğu bilinen bir gerçektir. Çağdaş toplumların çoğu yatırımı (üniversiteler, hastaneler, stadyumlar vb.) zengin ve güçlü olanların yaşadığı kırsal alanların aleyhine şehirlerde yapılmaktadır. Bu yüzden, daha iyi bir yaşam umuduyla, yoksulların göçü şehirleri kalabalıklaştırırken, devletler kaynaklara erişimi kontrol etmiştir. Bazı çağdaş şehirlerin konumları yaşamı desteklememesine rağmen, toplumun büyük bir kısmının zenginliği bu şehirlere yatırılmaktadır. Su Amman ve Riyad'a, yiyecek Dubai ve Kazablanka'ya getirilmektedir. Adaletsiz modern şehirlerin ko-

numu, yerlerinin değerini değil, sosyo-politik yapıyı yansıtmaktadır. Hatta hak eden konumlarına rağmen mega şehirler, örneğin Kahire, aşırı kalabalıklaşarak çevre ekonomiler üzerinde yaşayan tüketici parazit şehirlere dönüşmüştür.

Diğer yandan, Hıuquq uygulandığında, iş arayanlar, iş ve yaşamsal ihtiyaçları karşılayabilecek alanlara yönelecektir. Zekâtın önemli bir mekanizması, öncelikle yerel ihtiyaç sahiplerine verilmesi gerektiği, örneğin yakındaki şehirlerde yaşayan akrabalara bile verilmemesi gerektiğidir. Peygamber, Allah'ın selamı üzerine olsun, her bölgenin yoksullarının zekâta daha fazla hakkı olduğunu ve daha sonra konumlarına göre en yakın olanların hakkının bulunduğunu belirtmiştir. Yani, mesafe, hakların önceliğine karar verir (al-'aqrabu fa al-'aqrab). Bu mekanizma, 'İbn as-sabil ile birleştiğinde, işsizleri zekât ödeyebilecek olanların bulunduğu alanlara çekecektir. Zekât ödeme yeteneği, zekât ödeyenlerin, madenler, ürünler vb. ile dolu alanlarda yaşadıkları anlamına gelir. Böylece, Hıuquq tarafından oluşturulan yerleşim birimleri, çağdaş şehirlerle karşılaştırıldığında, güçlü olanların bürokrasisini değil, yerin değerini yansıtacaktır. Bu senaryoda, yerleşim birimleri iş arayanları çekecektir. Zamanla, kalabalık yerleşim birimlerindeki işsizler (yoksullar), zekât ile doyurulmuş yeni kurulan alanlara yönlendirilir. Başka bir deyişle, Hıuquq ile işsizlik, işsizlerin yerleşim birimlerinin artık yeni gelenlerin kaynaklarına ve onlara bağlı üretim faaliyetlerine dayalı yeni işlere destek sağlamayacak duruma gelmesi anlamına gelir. Bu nedenle, seyahat etmek zorundadırlar.

Zekât, Nesnelere Olarak mı Yoksa Nakit Para Olarak mı Ödenmelidir?

Hıuquq tarafından geliştirilen zekât mekanizmalarından ilginç olanlardan biri (tüccarlardan alınan zekâtı dışında), zekâtın çoğu durumda nakit para ('athman) olarak verilememesidir. Aynı ürünlerden nesnelere ('a'yan) olarak verilmelidir. İneklerin zekâtı inek olmalı; hurmaların zekâtı hurma olmalıdır vb. Bu mekanizma, zekât olarak nesnelere yoksulların bulunduğu yere taşınmasını zorlaştırır, bunun yerine yoksullar, bu ürünlerin bulunduğu alanlara yönlendirilir. Bir ürünün zekât fazlası zeytin ise, bu site daha fazla çalışan elin zeytin ağaçları yetiştirmesi için istekli demektir. Bu arada, tüccarların zekâtı genellikle nakit paradır ('athman). 'Athman'ın bir kısmı, seyahat edenlere seyahat masraflarını karşılamaları için ödenecektir. Yani, iki mekanizma, üretken işlerle (ve bürokratik işlerle değil) dolu topraklara insan gücünün hareketini sağlar; biri işsizleri iter, diğeri onları çeker. Bu, yoksullukla mücadele etmek için birkaç mekanizmanın bir arada çalıştığı ve yaşam kalitesini ve dolayısıyla çevreyi değiştirdiği bir örnektir. İşsizleri hareket ettirerek bu mekanizmalar, işsizlik oranını neredeyse sıfır düzeyine düşürecektir. Sonuç olarak, bu mekanizmalar, tüm çalışan ellerin toplum yararına en iyi şekilde kullanılmasını sağlamak için çeşitli yerleşimler arasında sürekli bir dengeye yol açacaktır (Akbar, 2022a).

Karşılaştırmalar

Bu tür durumlarda, zenginler ve yoksullar arasındaki fark, şu anki küreselleşmenin ürettiği uçurumdan kesinlikle çok daha az olacaktır. Örneğin, Haziran 2019'da, Amerikalıların en zengin yüzde 0,1'i, ülkenin zenginliğinin neredeyse beşte birine sahipti; bu, 1970'lerin sonlarında yüzde 7'den yükseldi ve alttaki yüzde 90'lık kesimin zenginliğine eşitti. Günümüzde durum daha da kötü. Bu nedenle, Huquq ile ekonomik olarak homojen bu yerleşimlerde, Mumbai'deki gibi giderek zenginlerin birkaç adası ve yoksulların okyanusu haline gelen çağdaş küreselleşmiş şehirlerin aksine, daha yüksek yaşam kalitesi beklemeliyiz. Ayrıca, çok kalabalık. Örneğin, Moğolistan, Ulanbatur'da her mil kare başına düşen sakin sayısı 670.261 kişidir. Bununla birlikte, New York gibi büyük Batılı şehirler, kalabalıklığı ve yoksulluğu bir dereceye kadar aşmayı başarsa da bazı sakinler, özellikle göçmenler, eğitim, eğitim ve sağlıkta kendilerine düşen fırsatlardan yararlanamadı ve bu da yaşam kalitesini ve dolayısıyla yapılan çevreyi etkiledi.

Huquq ile sakinler, malların ve yaşam ihtiyaçlarının bir yerden diğerine taşınmasına (bu çok maliyetli ve çevreyi kirletiyor) zorlanmayacak, çünkü ilk keşifler, yaşam gereksinimlerini karşılayan yerleri seçtiklerinden yerleşimler, yaşam ihtiyaçlarını sürdürmeye değerdir. Elbette, her site tüm yaşam ihtiyaçlarını karşılayamaz; bazı malların taşınması gerekecektir.

Elbette, kaynakları sömürenler tarafından alındığında kaynakların tükeneceğini soranlar olacaktır! Gerçekten de tam tersi olacak. Tüketim düşecek. Bunun nedeni, kapitalizmin (tekel yoluyla) yoksulları yaratması ve onları ekstra saatler çalışmaya zorlaması, zenginlerin daha fazla kar arayışıyla madenlerin üretimini en üst düzeye çıkarmıştır. Charles Dickens'in, kalpsiz iş adamları tarafından sınırsız kapitalizme yönelik eleştirisi açıktı. Aşırı yoksulluk, yoksulları hayatta kalmak için olağanüstü çalışmaya zorlarken, zenginlerin tüketimi artar. Otuz alüminyum pencereye sahip bir malikânenin zengin bir adamın evi, savurganlığın iyi bir örneğidir. Şüphesiz, tartışma, zenginlerin zenginliklerinin keyfini çıkarmalarını yasaklamak değil, zenginlik birikimlerinin, diğerlerinin üzerinde ekstra haklara sahip olarak başkalarını manipüle etmek suretiyle olmaması gerektiğidir. Zenginlerin çoğu, genellikle her düzeyde tekel nedeniyle daha da zengin oldu.

Huquq'un önerdiği gibi kaynaklara erişim sağlanırsa, zengin bir kişinin başkalarını işe alması (çünkü yoksulluk olmayacak) zorlaşır, ancak çok daha yüksek ücretler teklif ederlerse mümkün olabilir. Bu tür durumlarda, insanlar güçlerini birleştirip ortak olarak çalışabilir veya rekabet eden üreticiler haline gelebilir. Bir örnek vermek gerekirse, bir işe ihtiyacınız varsa, neden başkalarının madeninde çalışıp aynı madeni yan taraftaki yerden çıkarmayasınız! Cevap genellikle şu olabilir: "Maden işine başlamak için sermaye veya bilgi açısından

imkânım yok." Hıuquq, zenginliğin az sayıda elde birikmesini aşmak için diğer mekanizmalar geliştirdi. Hıuquq, bilgi paylaşımını teşvik ederken bilgi büyümesini engellememeyi de amaçladı (Akbar, 2022b). Bu nedenle, mantıklı durum, çoğu işçinin ortak olarak katılması ve aç olmadıkları için kendilerini tüketmemeleridir. Bu, üretimlerini azaltırken, üretim süreçleri zevkli bir toplantı haline geldiğinden ve hayatta kalmak için zorunlu bir görev olmadığından kaliteyi kesinlikle artırır. Bu atmosfer, onları sosyal ve psikolojik olarak etkileyerek kaliteyi daha da yükseltecektir. Özellikle bürokrasi olmaksızın tüm bu ortakların toplamı, yaşam kalitesine katkıda bulunan üreticilerin yüzdesini artıracaktır. Bu, bürokratik hükümet kurumlarının olmadığı bir toplum temelinde gerçekteşir ve üretici sayısını arttırır (Akbar, 2022a).

Günümüzde, şirketler işsizleri işe alanlar tarafından sahiplenilir ve böylece sahiplerin üretim alanlarında olmaları gerekmez. Cenevre'de yaşayan bir milyarder, Hindistan veya Bangladeş'teki fabrikalara sahip olabilir. Bir fabrika çevreyi kirletirse, sahipler yerinde olmadıkları için etkilenmezler. Hatta fabrikanın bulunduğu yerdeki resmi görevlileri, endüstriyel atıkların muhtemel işlemesini engelleyerek karı maksimize etmek için yozlaştırabilirler. Ancak, çoğu insanın benzer gelir düzeyine sahip olduğunda, üretim endüstrisi öncelikle ortaklar olarak içinde çalışan bireyler tarafından sahip olunan ve işletilen şirketlere dayanacaktır. Üretim yöntemi, faaliyetlere aktif olarak katılmayan bireylerin sahipliğinin olmamasıyla karakterize edilecektir. Bu durumlarda, fabrika kirlilik yaratıyorsa, sahipler sonuçlardan muzdarip olanlar olacaktır. Böylece sahip-işçiler, çevreyi kirletmeyen üretim yöntemleri arayacaklardır. Eğer buna, çevre sakinlerinin kirliliğe neden olan fabrikaları durdurma hakkına sahip olduğu Hıuquq'tan kaynaklanan zarar mekanizmalarını eklersek; zamanla tüm kirlilik yapan fabrikalar ortadan kaldırılacaktır. Üretim sistemi, asla kirletmeyecek fabrikalar üreten teknolojilere dönüşecektir. Kirletmemek norm ve gelenek haline gelecektir.

Kargo

şimdi, yerleşimlerin Hıuquq'a göre oluşturulduğunu düşünelim, insanlar gösterişli bir yaşam sürdürmek için fazladan çalışmak zorunda kalmayacak ve tüketimleri yaşam gereksinimlerine odaklanacaktır. Çünkü tamamlayıcı ürünlerin her satın alımı, ek çalışma saatleri anlamına gelmektedir. Yurtdışından gelen malların nakliyesi, çoğunlukla 1) sahip oldukları ve bu nedenle kirlilik yaratmayan işçilere ve 2) mevcut hammadde, yerel bitkiler vb. dayalı olan yerel olarak üretilen mallarla karşılaştırıldığında fiyatlarının daha yüksek olması nedeniyle azalacaktır. Unutmayalım ki tüm ithal mallar veya hammadde de benzer koşullar altında üretilecektir, yani üretim araçlarına sahip olan bireyler tarafından. Bu durumda, tüm alanlar kirletilmeyecek çünkü aynı zamanda sahip olan işçiler, geçinmek için aşırı saatler çalışmak zorunda kalmayacaklardır.

Kirlilik, yerleşim alanının sakinlerinin güçsüz olduğu ve madencilik yapma hakkına sahip olmadığı durumlarda en üst düzeye çıkacaktır. Daily Mail muhabiri, Çin'in Baotou şehrine seyahat ederek, nadir toprak endüstrisinin madenlerini, fabrikalarını ve çöplüklerini incelemiş ve yerleşim yerinin korkunç olduğu sonucuna varmıştır. Lauterwasser, köylülerin çeşitli sağlık sorunları yaşadığını, saç dökülmesi, cilt ve solunum problemleri ile kanser oranlarında artış olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, yakınlardaki bir gölde radyasyon seviyelerinin önemli ölçüde daha yüksek olduğunu da belirtmektedir. Ek olarak, yerel çevrenin olumsuz etkilendiği, bitkilerin büyümediği ve hayvanların hastalandığı veya öldüğü ifade edilmektedir.¹⁸

Mevcut kapitalist toplumlarda, konteyner gemileri küresel ekonomi için hayati öneme sahiptir. Bu büyük gemiler "yenilenebilir" enerji ile hareket edemez. Fred Pearce, Kasım 2009'da o dönemde dünya otomobil filosunun (tahmini 800 milyon araba gezegenin etrafında dolaşırken) yaydığı kadar kükürt salan 16 süper geminin olduğunu belirtmiştir.¹⁹ Bu, hesaplamasına dayalı olsa da daha fazla araştırılması için büyük bir başlık oluşturmuştur. Taşıma maliyeti, gemilerin en kirli yakıtları yakmasına ve bunun için vergi ödememesine izin verildiği için çok ucuzdur. Maliyet, İskoçya'da yakalanan somonları Vietnam'da işlemek ve filetoyu İskoçya'ya geri göndermek için bile yeterince ucuzdur. Ayrıca, nakliye sektörü kalın, kükürt yüklü yakıtlar yakarak uluslararası hukuka uymamakta ve nakliye sektörünün büyük miktarda CO2 ve diğer kirleticiler yaydığı bilinmektedir. Bu etkiye rağmen, nakliye endüstrisi, etkisini halkın gözünden gizlemek için çalışan güçlü bir lobisi bulunmaktadır. Denizcilik endüstrisini denetlemekten sorumlu olan Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO), nakliye gemilerinin neden olduğu kirlilikle ilgili yeterli önlem almamaktadır.²⁰

Huquq İçindeki Mülkiyet İlkeleri²¹

Kapitalist bir toplumda, konutların sahiplik oranı %65'e ulaşabilirken, sosyalist bir toplumda bu oran %20'ye düşebilir. Ancak Huquq ile sahiplik oranı %100'e ulaşır. Nasıl?

“Mülkünü korurken öldürülen kimse şehittir.” Bu, Peygamber efendimiz tarafından söylenen bir hadistir. İslam'a göre, bir mülkün sahibi, saldırganın ölümüne yol açsa bile, mülkünü kendi canını savunur gibi savunmaya hakkı vardır. Bu, mülkiyete duyulan saygı

¹⁸ <https://medium.com/@FeunFooPermacultureRewilding/a-third-industrial-revolution-would-seal-our-fate-why-jeremy-rifkin-is-dead-wrong-d224127ec195>

<https://www.dailymail.co.uk/home/moslive/article-1350811/In-China-true-cost-Britains-clean-green-wind-power-experiment-Pollution-disastrous-scale.html>

¹⁹ <https://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-1229857/How-16-ships-create-pollution-cars-world.html>

²⁰ <https://medium.com/@FeunFooPermacultureRewilding/a-third-industrial-revolution-would-seal-our-fate-why-jeremy-rifkin-is-dead-wrong-d224127ec195>

²¹ For further explanation see Ch. 2 of *Crisis in the Built Environment*, (Akbar 1988, 2021).

Kur'an-ı Kerim ve Peygamber'in sünnetinde açıkça yer almaktadır ve mülk sahiplerine büyük kontrol sağlar.

Sahiplik ilkesinin birincisi, hayatta kalma için gerekli ve yararlı olan her şeyin mülkiyete tabi olması ve tersine, gerekli veya yararlı olmayan şeylerin sahiplenilememesidir. Bu arada, sahiplik başkalarına zarar vermemelidir; "zarar vermek ve zarara karşılık vermek yoktur" geleneğine göre. Yani: "la darar wa la dirar."

Şeriat, kontrol talebini mülk sahibine yatırır. Yaşama katkıda bulunan şeyler, kullanılır, bakılır, değiştirilir, geliştirilir veya inşa edilmedikçe tam anlamıyla yararlı olamazlar. Bunların birisi tarafından kontrol edilmesi gerekir. Müslüman hukukçular tarafından verilen mülkiyet tanımlarının neredeyse tamamı, kontrol ilkesini açıkça ifade eder. İbn Taymiyye'nin (ö. 728/1328, Hanbeli mezhebinden) mülkiyet tanımı, "nesnelere üzerinde meşru manipülasyon yeteneğidir."

İhtiyaç ve kontrolün başkalarına zarar vermeden gerçekleştirilmesi, mülkiyetin kurulması için ana önkoşullar olmuştur. Yüksekliklerin mülkiyeti, aydınlatıcı bir örnek olarak kullanılabilir: Bir bölgenin altındaki mülkiyet sınırları konusunda bir tartışma yaşandı. El-Karâfi'nin (Maliki hukuk ekolünden olan alim) görüşü, bir bölgenin sahibinin genellikle nehir ve bahçeleri görmek veya yapılarındaki parapetlerle mahremiyetini korumak için yüksekliklerden faydalandığını, ancak bu tür faydaların temelden öteye geçmeyen yer altında bulunmadığını belirtir. Böylece, bir bölgenin altında olan şeyler mülk edilemez. Bu görüş, İbn eş-Şat (aynı ekolden) tarafından itiraz edildi ve bölge sahiplerinin örneğin derin kuyular veya bodrumlar kazarak yer altından faydalanabileceğini belirtti. İhtiyaç ilkesine göre, bir kişinin kuyusunu derinleştirmesini engelleyecek bir gerekçe olmadığını savundu. Böylece, bir bölgenin sahibi, başkalarına zarar vermedikçe, bölgesini istediği gibi yükseltme veya derinleştirme hakkına sahiptir.

Sahipliği belirleyen ilke olarak kontrol edilebilirliği ele alan hukukçular, birinin çatısındaki alanın bir arazi parçası olarak satışını tartıştılar. Bazı hukuk ekolleri, yükseklik hakkının satışını, bir bölgenin üzerindeki havanın satışını kabul eder ve bu kontrol edilemez olduğu için yasa dışıdır. Diğer hukuk ekolleri, bunu bir mülkiyet olarak kabul eder ve ilgili taraflar arasında anlaşma sağlandığı sürece, bir sahibin evinin üzerindeki alanı satabileceğini belirtir. Bu arada, tüm hukuk ekolleri, bir sahibin üst kat (lar)ı veya binasının herhangi bir bölümünü- örneğin konsollar gibi - inşa edildiği sürece satabileceğine hemfikirlerdir, çünkü inşa edilen her şey iyi tanımlanmış ve kontrol edilebilirdir. Bu ilkeler, uygulanırsa, toplumda sahip oranının canlandırılması yoluyla yüksek bir orana yol açacaktır.

Canlandırma²²

İslam'ın erken döneminde şehirler genişlediği ve arazilerin çoğu boş olduğu için arazi istimalı yaygındı. Bekleneceği üzere, istimal, Müslüman hukukçular tarafından genişçe tartışılmıştır. Mülkiyetsiz ve kullanılmamış araziye mawât olarak kabul etmişler ve onu kullanırken belirli ilkeleri izlemişlerdir.

Mawât kelimesi harfi harfine "ölü" anlamına gelir. Mülkiyetle ilgili olarak, mülkiyetsiz ve kullanılmamış arazi anlamına gelir. Bir arazi üzerinde yapı veya tarım izi olmaması durumunda; komşu bölge tarafından, örneğin mezarlık veya odun veya hayvanlar için yiyecek kaynağı olarak kullanılmaması durumunda arazi ölü kabul edilir. Ancak, kentsel alanlara bitişik kullanılmamış arazinin statüsüne dair hukuk ekolleri arasında farklılıklar bulunmaktadır. Ölü arazi olarak kabul edilmeli mi yoksa edilmemeli mi? Hanefi mezhebinden bazı hukukçular dışında tüm hukuk ekolleri, onu ölü arazi olarak kabul eder.

Örf ve adete göre, ölü araziler canlandırılabilir ve sonuç olarak canlandırılan tarafından sahiplenilebilir. 'İhya', kelime anlamıyla "hayat veren" demektir; ölü arazileri kontrol etmek ve kullanmak, canlandırılan kişiye mülkiyet sağlar. Bu, toplumdaki sahip oranını artıracaktır. Peygamber'in sünnetlerinden, hükümdarların eylemlerinden ve hukukçuların görüşlerinden, ölü araziye tarım yaparak veya üzerine inşa ederek canlandırılarak mülkiyetini üstlenme ilkesini destekleyecek çok sayıda kanıt vardır.

Peygamber, "İnsanlar Allah'ın insanlarıdır, toprak Allah'ın toprağıdır, ölü bir arazi parçasını canlandırılan ona sahip olur ve haksız kökün hakkı yoktur" demiştir. Başka bir sünnette, "Ölü araziye canlandırılan, Allah tarafından (kıyamet gününde) ödüllendirilecektir" diyerek bildirmiştir. Ölü bir araziye canlandırılan bir adam, Ali'ye (dördüncü halife) gelerek, "Mahvolmuş veya (asıl) sakinleri terk etmiş bir araziyle karşılaştım ve dereler kazdım ve onu ektim" dedi. Ali şöyle yanıtladı: "Keyifle ye (keyfini çıkar), salihsin, günahkâr değil, canlandırılan, yıkıcı değil." İbn Kudame, "Ölü arazileri canlandırma, düzenlemesine dair hukukçular arasındaki farklılıklara rağmen tüm bölgelerde örf ve adettir" der.

Mülkiyete konu olan kullanılmamış toprakların canlandırılması konusunda hukukçular arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bunlar şu şekilde sınıflandırılabilir:

1. Birisi tarafından satın alınarak sahip olunan, ancak kullanılmayan arazi- Bu tür bir arazinin canlandırılmayacağı konusunda fikir birliği bulunmaktadır.
2. Sahibi tarafından canlandırılıp daha sonra ihmal edilerek zaman içinde tekrar ölü arazi haline gelen arazi. Mâlik, böyle bir arazinin tekrar canlandırılıp başkaları tarafından sahip

²² For further explanation see Ch. 1 & 4 of *Crisis in the Built Environment*, (Akbar 1988, 2021).

olunabileceği görüşündedir. Ebû Hanîfe, eğer orijinal sahibi bilinmiyorsa, arazinin canlandırılıp sahip olunabileceğini belirtir. Eş-Şâfiî ise, arazinin canlandırılmayacağını ifade eder. Mülkiyet sonucu doğuran eylem, canlandırma amacının geleneksel kullanımına yol açması durumunda canlandırıcı olarak kabul edilir. Örneğin, canlandırıcı orada ikamet etmeyi amaçlıyorsa, duvarlar inşa etmelidir. Eğer tarım yapmayı amaçlıyorsa, kurak araziye su sağlamalı veya bataklıktan suyu tahliye etmelidir; ardından toprağı sürmelidir.

Arazi Tahsisi

Huquq'taki arazi tahsisi, canlandırmaya benzerdir. 'İqtâ' kelimesi, yöneticinin bir parça araziye bireylere tahsis etme veya bağışlama eylemini ifade eder. Genel olarak iki tür tahsis bulunmaktadır: İlk tür, canlandırma yoluyla mülkiyet kazandırılacak arazilerin tahsisi şeklindedir. İkinci tür ise, kullanım hakkı verilmesine rağmen mülkiyet hakkı olmayan arazilerin tahsisi şeklindedir. Her iki türde de yönetici, ölü arazilerden veya devlete ait arazilerden bireylere tahsislerde bulunabilir.

Mülkiyet ilkesine göre (ihtiyaç ve kontrol edilebilirlik), yetkili makamın kamu arazilerini sahiplenme hakkı yoktur. Devlete ait olan araziler, orijinal sahipleri tarafından gönüllü olarak devlete verilen arazilerdir - ki bu oldukça nadirdir - ve fethedilen bölgeleri yönetenlerin mülkiyetinde olan arazilerdir, örneğin eski Pers kralına ve ailesine ait olan mülkler. Dolayısıyla, tahsisler genellikle ölü arazilerden yapılmaktaydı.

Eğer insanlar ölü arazileri canlandırabiliyorsa, neden arazi tahsisi uygulanmıştır? Bu, özellikle yeni şehirlerin kurulması durumlarında uygulanmıştır. Tımarlarla ilgili belgelenmiş örnekler çok sayıdadır. Bir örnek vermek gerekirse, el-Belazuri, belgeseli Futûh al-Buldân'da 'iqtâ' (tahsis) kelimesini doksanın üzerinde kez kullanmıştır. Bir alıntıda, Halife Ca'fer'in Hârûni'de ikamet ettiği (232/847) dönemde "birçok bina inşa etti ve halka Surrâh-manra'a'nın arkasındaki arazileri tahsis etti... Ardından al-Mutwakkiliyyah adını verdiği şehri kurdu" demiştir. Arazileri tahsis etme, tüm yöneticiler tarafından tüm zamanlarda mülkiyeti kurma amacıyla uygulanan yaygın ve iyi anlaşılmış bir mekanizmaydı. Ancak bu mekanizma, önceden ölü arazi olan alanların mülkiyeti pahasına daha yüksek oranda mülkiyet sahibine yol açan canlandırmadan açıkça farklıdır.

Bu mülkiyet ilkelerinden hareketle, kullanılmayan arazilerin bireyler veya devlet tarafından sahip olunmadığı ve şehirlerin ve köylerin dışındaki arazilerin dolayısıyla ölü araziler olduğu sonucuna varabiliriz. Canlandırma ve tahsis, tüm kentsel alanlarda, eğer hepsinde değilse, mülkiyet kurma mekanizmalarıydı.

Canlandırma ve Tahsis İlkeleri Canlandırma ve tahsis konularındaki tüm ilkeler, insanların Müslüman dünyada toprakları işlemeye ve sahip olmaya teşvik ederek ve yardımcı olarak, diğer toplumlardan daha yüksek oranda mülkiyet sahibi olmalarını sağlamıştır. Şimdi canlandırma ile ilgili bazı konuları inceleyelim.

İhmal Hukuk okullarının tümü, canlandırma yoluyla mülkiyet kazanılmayan bir mülk, sahibinin ihmali sonucu mülkiyet hakkının düşmediği konusunda hemfikirdir. Ancak, birkaç hukukçu, doğaları gereği bazı küçük ve değersiz nesnelere, uzun süre sahibi tarafından ihmal edilmesi durumunda başkaları tarafından ele geçirilebileceğini savunmaktadır. Böyle nesnelere örnek olarak, onları alan kişinin fayda sağladığı inşaat malzemeleri verilebilir. Bu ilke, böyle nesnelere sahibinin bilgisi olmaksızın bir binadan düşmesi durumunda uygulanmaz. Ziyad, adıyla özdeşleşen binayı ortadan kaldırmak için el-Basra'daki valinin binasını yeniden inşa etmeyi önerdi. Böyle bir yeniden yapılandırmanın, adını binayla daha da fazla ilişkilendireceği söylendi. Bu yüzden onu yıktı ve terk etti. "Bundan sonra, çevresindeki çoğu konut, terk edilmiş çamur, tuğla ve kapılarını kullanarak inşa edildi."

Canlandırılan ölü arazinin mülkiyeti, canlandırıcının terk etmesi nedeniyle iptal edilir mi? Hanefi hukukçularının bazıları, uzun süreli ihmali, mülkiyetin başkaları tarafından kullanılmasına yönelik zımni izin olarak kabul eder ve mülkiyetin terk edilmesi olarak değerlendirmez. Diğerleri ise ihmalle mülkiyetin düştüğünü savunur. Kuzey Afrika'daki egemen hukuk okulu olan Maliki mezhebi, uzun süre ihmal edilen canlandırılan araziye tekrar ölü arazi olarak kabul eder ve böylece başkaları tarafından canlandırılabilir.

Sınırlandırma ve Zaman Sınırlaması

Bir arazi parçasını taşlarla veya benzeri şeylerle sınırlamak ('ihtijâr) canlandırma olarak kabul edilir mi? Arazinin canlandırılması olmaksızın sınırlandırılmış durumda tutulması için zaman sınırı nedir? Bir tahsisin kullanılmadan ne kadar süreyle sahip olunabileceği nedir? Bir kişi arazi sınırlandırır veya yönetici tarafından bir tımar tahsis edilirse, süre üç yıldır ve ardından hakları düşer. Sınırlandırmanın canlandırmanın ilk adımı olarak değerlendirilmesi konusunda, Hanefi hukuk mezhebi, arazinin etrafına taş veya diğer işaretler koymayı, canlandırıcıya rahatsız edilmeme hakkı veren diğer eylemlerden önce gelen bir eylem olarak kabul eder. Şâfi mezhebi, sınırlarını belirleyerek, yani temel kazarak veya işaretleyerek veya ahşap kolonlar olarak çivileyerek bir arazi parçasını canlandırmaya başlayan, ancak devam edemeyen kişinin, sınırlandırma nedeniyle üç yıl boyunca başkalarına öncelik hakkı (özel mülkiyet) hakkına sahip olduğunu, ancak mülkiyet hakkına sahip olmadığını kabul eder. Hukukçuların görüşlerinden ve yöneticilerin eylemlerinden, sınırlandırılmış arazilerin veya tahsislerin sahip olunmadığı ve canlandırılmadıkça satılamayacağı açıktır.

Çakışan Çabalar

Mülkiyeti elde etmek için, canlandırıcı veya tahsis edilen kişi çaba sarf etmelidir. Hatta sınırlandırma için bile, hukukçular, özel mülkiyet hakkını ('ihtijār) kurmak için arazi etrafında bir duvar gibi bazı çabaların gösterilmesini talep ederler.

Canlandırma ilkesi, doğası gereği, çabaların çakışmasını teşvik eder. Bir kişi, bilerek veya istemeden başkalarına ait olan araziye canlandırabilir. Ancak, canlandırıcının çabası boşa gitmez. Peygamber şöyle dedi: "İzinsiz başkalarının topraklarını işleyen kişi, masraflarını alır, ancak ekimini alamaz." Ancak, sahip canlandırıcıyı tazmin etmeyi reddederse, hem sahip hem de canlandırıcı mülkü ortak olarak paylaşır. Bu arada, canlandırıcıya arazi değeri ödemeye zorlanmaz. Bir kişi, sahiplerin gördüğü ve tepki göstermediği başkalarına ait arazi üzerine inşa ederse, sahip, anlaşmazlık durumlarında inşaatçıyı tazmin etmelidir. Ancak sahip itiraz ederse, inşaatçı inşa ettiği şeyi yıkmalı ve inşa ettiği şeyi geri alma hakkına sahip olmalıdır. Sonunda, "canlandırıcı, sınırlandırıcıdan daha haklıdır (araziye sahip olmak için)", yani bir kişi başkalarına sınırlandırılan veya tahsis edilen araziye canlandırırsa, ona sahip olur. Aslında, erken İslam dönemlerinde çaba çakışmalarının yaşandığı pek çok vaka rapor edildi. Müslüman hukukçular, bu tür anlaşmazlıkları çözmek için bu vakaları kılavuz olarak kullandılar.

Otoritelerin İzni Hakkında Hanafi mezhebinden birkaç hukukçu dışındaki tüm hukuk okulları, Peygamber'in geleneğine göre, ölü araziye canlandırmak için devletin iznine ihtiyaç duyulmadığı konusunda hemfikirler. Ayrıca, anlaşmazlık durumlarında devletin canlandırıcının hakkını tanımasını önerirler. Mâlik, kentsel bölgelere bitişik ölü arazi ile ondan uzak olanlar arasında bir ayırım yapar. İlkine izin gerektiğini kabul eder, ancak ikincisi için değil.

Harekete Geçme Teşvikleri

Bu tahsis ve canlandırma ilkelerinin tamamında, bir gerçek açıktır: arazi devlet tarafından asla satılmaz. Bunun yerine, kullanılabilir hale getirmek için çaba sarf edenler tarafından ücretsiz olarak alınır. Bu temel kavram, mülkiyetin yüksek bir yüzdesine sahip bir topluma yol açan teşvik anlamına gelir. Bireyler, mülk sahibi olmak için harekete geçmeye teşvik edilir. Bir birey, otoriteden izin almadan mülk talep edebileceğini fark ederse, çoğu birey için mülk sahibi olmak arzu edilen bir başarı olduğu için bunu yapar. Eğer bir birey, bir canlandırıcı olarak, sadece araziye canlandırarak değil, aynı zamanda kıyamet gününde Allah tarafından ödüllendirileceğini bilerek mülk sahibi olursa, harekete geçer. Bir kişi, kullanılmayan arazilerin bazı hukuk okulları tarafından ölü arazi olarak kabul edildiğini, ya da diğer tarafların

araziyi kullanma konusunda zımnî izni olduğunu bilirse, harekete geçmeye motive olur. Başkaları tarafından canlandırılan ancak ihmal edilen arazinin ölü olduğunu ve canlandırma yoluyla mülk sahibi olunabileceğini fark ederse, harekete geçmeye teşvik edilir. Bir birey, kendi canlandığı araziyi kullanmazsa, diğer tarafların onu canlandırıp alabileceğini kabul ederse, harekete geçmeye meyilli olur. Bir kişi, başkalarının ihmal ettiği ve geride bıraktığı şeyleri kullanarak inşa edebileceğini, örneğin ahşap veya tuğla kullanabileceğini fark ederse, harekete geçebilir. Bir fief tahsis edilen birey, araziyi üç yıl içinde kullanmazsa onu kaybedeceğini bilirse, harekete geçmeye teşvik edilir. Bir tahsis sahibi, tahsis edilen veya sınırlandırılmış arazinin henüz kendisine ait olmadığını ve böyle bir arazinin canlandırma yoluyla başkaları tarafından ele geçirilebileceği olasılığını bilirse, harekete geçme olasılığı daha yüksektir. Bir birey, eğer harekete geçer ve çaba sarf ederse, bu tür bir çabanın başka birine ait olan arazi olduğu ortaya çıksa bile boşa gitmeyeceğini bilirse, harekete geçmeye teşvik edilir. Bu durumlarda, Müslüman yapı çevresindeki mülk sahibi olanların oranının diğer toplumlarla karşılaştırıldığında çok yüksek olması beklenen bir toplumla karşılaşmalıyız.

Bireylerin genişlemek istemeleri doğal bir eğilimdir; aksi takdirde, Peygamber şöyle demezdi: "Kim başkalarının arazisini haksız yere alırsa, kıyamet gününde yedi dünyayı geçecek kadar alçalacaktır." Aslında, mülkiyet ilkeleri bu genişleme eğilimi ışığında tekrar incelenirse, bu ilkelerin genişleyen taraflar arasındaki çatışmalarla başa çıkmak için kurulduğu açıkça görülür.

Harekete geçirilen genişleyen bireyler arasında kaçınılmaz olarak ortaya çıkan anlaşmazlıklar, anlaşmalara yol açan iletişim ve diyalog yoluyla geleneksel olarak çözümlenmiştir. Sonuçta ortaya çıkan yapılan çevre, mülkiyetin hukuki belgelere değil, komşular arasındaki anlaşmalara dayandığı bir çevreydi. Tarihi olaylar, çoğu arazinin otoritenin izni olmadan sahip olunduğunu göstermektedir. Az-Zâhir Baybars iktidara geldiğinde (658/1260), yasal mülkiyetlerini kanıtlayamayanların elindeki tüm arazileri ele geçirmeye ve onları Müslüman hazineye devretmeye karar verdi. Müslüman hukukçular, an-Nawawi öncülüğünde, böyle bir eylemin İslam'da yasa dışı olduğunu ve mülkiyette olan her neyse sahip olduğunu savundular. Otoritenin sahipleri rahatsız etmemesini ve mülkiyetin komşular tarafından kabul edildiği sürece sahiplerin mülkiyet kanıtı sunmalarının istenmemesini önerdiler ve Sultan bunu yaptı. Bu nedenle, otoritelerin mülkiyet konusundaki müdahalesi minimum düzeyde olmuştur.

Birkaç soru ortaya çıkabilir. Bu ilkeler kaotik bir ortama yol açmaz mı? Önceden planlanmış kurallar olmadan sokaklar nasıl var olur? Kim, özellikle zengin ve güçlü olanların eylemlerini kontrol eder? Tüm bu sorular, Qas al-Huq kitabında ele alınmaktadır. Ancak, bu makalenin amacı doğrultusunda, sahip oranını artıracak Huquq ile sınıflandırmaya yol

açan mevcut hukuki sistemlerin karşılaştırılmasının avantajları sayısızdır. Hıquq'un uygulanmasının avantajları, mutluluk, verimlilik, refah, adalet, sürdürülebilirlik vb. gibi yaşamın tüm yönlerinde öngörülebilir. Sadece iki örneği düşünelim; birincisi: daha az yoksulluk varsa, daha az suç, daha az polis, mahkeme, cezaevi vb. ihtiyaç duyulur; dolayısıyla toplumun mali gücü daha fazla olacak, eğitim ve farkındalık daha iyi olacaktır. İkincisi: "Ortakların Trajedisi", "öncelik hakları" ve "kararların birikimi"ni aktif hale getirirsek ortaya çıkmayacaktır. Nasıl mı?

Öncelik Hakkı²³

Kullanıcılarının ihtiyaçlarını karşılayan yüksek kaliteli, sürdürülebilir bir yapılanma ortamı yaratmanın, kapitalizmle etkileşen haklar sistemine yönelik değişiklikleri gerektirdiği düşünülmektedir. Farklı haklar sistemlerinin yapılanma ortamıyla nasıl etkileştiğini anlamak, bu süreçte önemlidir. Yapılanma ortamını şekillendirebilecek üç tür karar ve eylem vardır: 1) demokratik kapitalist toplumların yasaları ve düzenlemeleri tarafından yönetilenler, 2) kapitalizm içindeki yeni felsefelere dayalı olanlar (örneğin "nesnelerin interneti") ve 3) haklar üreten ilkeler temelinde olanlar (Hıquq gibi). İki tür çevre hakkı vardır: günümüz toplumlarında olduğu gibi yasalara dayalı haklar ve Hıquq ile eylemlerden kaynaklanan kazanılmış haklar. Hıquq'a dayalı ikinci haklar, örneğin belirli bir yerdeki tüm mülkler için aynı bina yüksekliğini belirleyen kodlanmış modern yükseklik düzenlemeleriyle karşıtlık içindedir.

Açıklandığı gibi, Peygamber'in "ne zarar verin ne de zararlar karşılık verin" geleneği, yapılanma ortamıyla ilgili eylemleri yönlendirdi ve anlaşmazlıkları çözdü. Zararın ortadan kaldırılması, başkalarına zarar verilmediği sürece mülk içinde eylem özgürlüğü sağladı. Hukukçular, komşunun pencerelerini kapatma veya ışık ve temiz havayı kesme gibi bazı eylemlerin zararlı olabileceğini ancak eylemde bulunan tarafın yararına gerekli olduğunu kabul ettiler. İlkeler, çevreyi etkileyebilecek eylemleri değerlendirmek ve farklı mülklerin tarafları arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için kullanıldı. Böylece, çevreyi kontrol etmek için gerekli bürokrasi ortadan kaldırıldı ve bu, yolsuzluğun ve sosyal ve mali tabakalaşmanın önlenmesine yardımcı oldu. Nasıl? "Zarar" ilkesi, harekete geçen bireyin hareket etmek için izne ihtiyaç duymadığını ima eder. Ancak, zarar verici bir durum ortaya çıktığında ve zarar, ilgili taraflarca farklı şekilde yorumlandığında, taraflar ve gerekirse hukukçular arasındaki diyalog, anlaşmaya varmak için anlaşmazlığı çözecektir. Farklı tarafların zarar algılamaları, egemenliği önlemeye yönelik bir çerçevede içinde oluşturulan anlaşmalar veya kararlarla farklı mülklerin tarafları arasında anlaşmalara yol açacaktır. Nasıl?

²³ For further explanation see Ch. 5 of *Crisis in the Built Environment*, (Akbar, 1988, 2021).

Peygamber'in "ne arar ne de irar" geleneği, mülkün işlevini değiştirmek gibi çevredeki bireysel eylemlerin yasallığını değerlendirmek ve taraflar arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için kullanıldı. Bir eylemin izin verilip verilmeyeceğine karar verirken, işitsel, koku ve görsel zararlar dahil olmak üzere farklı zarar türleri göz önünde bulunduruldu. Taraflara, başkalarına zarar vermedikleri sürece hareket etme ozgurluğu verildiğinden, anlaşmazlıklardan kaçınmak için zararların telafi edilmesi gerekiyordu. Bu, maksimum ozgurluk sağlarken aynı zamanda bitişik mullekler arasındaki ilişkiyi düzenlemeye ve egemenliği önlemeye yardımcı oldu.

Zarar iki türe ayrılır: yeni ve önceden var olan. önceden var olan zarar veya "hiyazat ad-darar" daha da ikiye ayrılır: "zarar verici emsal" (gelecekte kaçınılmaz olarak başkalarına zarar verecek geçmişte alınan eylemler) ve "zarar verici eylemler" (potansiyel olarak gelecekte başkalarına zarar verebilecek ancak kaçınılmaz olmayan eylemler). Hukukçuların, "zarar verici emsallerin" devamına ilişkin görüşleri farklıydı; bazıları zaman geçtikçe devam etmelerine izin verirken, diğerleri buna izin vermedi.

"ncelik hakkı" kavramı, tarafların komşularıyla ilişkili olarak kendi mulleklerindeki kontrolün sınırlarını belirler. "ncelik hakkı", diğer mulleklerin aynı hakkı olmasa bile, belirli sınırlar içinde diğer mulleklere zarar verme hakkını ifade eder. Bu kavram, tarafların maksimum ozgurluğe sahip olurken aynı zamanda aralarındaki ilişkilere sayđı göstermeleri ilkesine dayanmaktadır. "ncelik hakkı", mulleklerin inşa edildiği sıradan ziyade, tarafların eylemler gerçekleştirme sırasına göre belirlenir. Farklı mülkiyet türlerine, bireysel, kolektif ve kamu mülkiyeti gibi, uygulanır ve yeni ve önceden var olan zararlara uygulanır. Bir taraf zarar verici bir eylemi başlatırsa, diğer tarafların itiraz hakkı vardır ve başlatan taraf zararı ortadan kaldırmalı veya eylemi yasaklanmalıdır. Örneğin, bir kişi evinin işlevini zarara neden olan bir değerimene dönüştürürse, gürültü veya titreşim zararını ortadan kaldırmalıdır. Bunu başaramazsa, işlevini bir değerimene dönüştürmekten alıkonulacaktır. Bu, sakinlerin sorumluluğunu genişletecek ve boyluce tüm alanın çevresel çözümler icat etmek için bir laboratuvara dönüştürülmüş gibi deneyim yaşanacaktır. Yani, "ncelik hakkı" egemenliğin ortadan kaldırılmasını ve mullekler arasındaki ilişkinin dış müdahale olmaksızın düzenli ve düzenli olmasını sağladı.

Boyluce, "ncelik hakları" nı belirlemekte anlaşma ve sorumluluğun rolü, mullekler arasındaki ilişkileri, sorumlu taraflar tarafından yaratılan bir dizi kısıtlama olarak düzenleyen düzenli bir ortam yaratma aracı olarak görülebilir. "ncelik hakkı", önceki binaya değil, önceki eyleme göre belirlenir ve daha sonra hareket eden tarafların, önceki zarar verici eylemleri kısıtlama olarak kabul etmeleri gerekir. Bu, tarafların çevredeki haklarını gerçekleştirmeye dikkat ettikleri anlamına gelir. Farklı mulleklerdeki taraflar arasındaki ilişkiler, dış bir otorite yerine sorumlu taraflar tarafından yaratılan bir dizi kısıtlama olarak fiziksel evre tarafından

düzenlenir ve düzenlenir. Bu kısıtlamalar serisi, bina yüksekliklerini, işlevleri, canlandırma sonucu sokak genişliklerini, pencere konumlarını, drenaj tesislerini vb. içerir.

Eğer "hiyazat ad-darar", ilk canlandırıcıların veya başlatıcıların mülklerinin düzgün işlemini sağlayan olanaklara sahip olacağı bir kavramsa; o zaman elbette, biri şunu soracaktır: bu tür bir hak daha sonra canlandırılanlar için adaletsiz değil mi? Yine de Hıuquq, çevresel anlaşmaların oluşturulmasına yol açan başka haklar setleri düşündü. Tüm sakinlerin gönüllü olarak uyduğu anlaşmalar. Başka bir deyişle, öncelik hakları, belediyeler gibi dış otoritelerin müdahalesine ihtiyaç duymadan komşular arasındaki ilişkileri düzenlemek için çok önemli olan bir haklar grubudur (Akbar, 1988). Öncelik hakları, toplumların harcamalarını azaltacaktır. Örneğin, geleneksel Müslüman yapılaşma ortamlarındaki mülkler arasındaki tüm unsurlar, geçitler (sabat), tek taraf duvarlar, su boşaltma kanalları vb. olası gelecek çatışmalar olmaksızın somutlaşmış öncelik haklarının işaretleridir. Mülk sahipleri arasındaki ilişkileri düzenleyen unsurlardır; aksi takdirde, çevre kaotik olurdu. Öncelik hakları, bürokratik sınıf olmaksızın düzen getirdi.

Daha da ilginç olan şey, Hıuquq'un birbirini kurtarmak ve desteklemek için gruplandırılmasıdır. Haklar grubunu diğer haklardan ayrı olarak anlamaya çalışmak çoğu zaman mantıklı olmayacaktır. Örneğin: "40 koyunun (120'ye kadar) zekâtı veya vergisi bir koyundur". Nakit para olamaz. Örneğin 120 koyunun zekâtı hala bir koyundur, ancak bir koyun artı biraz nakit değildir. Soru şu, neden Hıuquq, hayvancılık zekatının aynı türde ve nakit olmaması konusunda ısrar etti? Ayrıca, neden 40 koyuna sahip bir sahip, zekatını bir koyun olarak ödemeye (eşdeğer%2,5) 120 koyuna sahip olanlar kadar çok ödemeye istekli (eşdeğer%0,83)? Yani her ikisi de aynı olan bir koyunu ödeyecek, çünkü yarım veya üçte bir koyun ödemek imkansızdır. Sebep, yarım koyunun canlı olamayacağı ve böylece muhtemel çatışmaları önlemek için birden fazla yoksul tarafından paylaşılmaması gerektiğidir. Bu hakkın mantıklı olup olmadığını, başka bir hakkın kurtarılmasıyla çürüteceğiz: "Zekatlarını bağışlayanlar, zekât maddelerini geri satın almaya izin verilmez". Bu durumda, hayvancılık tüccarlarının piyasayı tekel altına alması zordur, çünkü piyasa kendi zekatlarından gelen hayvanlarla her zaman doygun haldedir. Hıuquq, diyelim ki 100 koyunun zekatının bir koyun artı biraz nakit olarak kabul edilmesine izin verseydi, bu, tüm zekatlar için nakit ödemelere izin verme olasılığının olduğu şeklinde yorumlanabilirdi. İslam, zekâtın nakit ödenmesi durumunda tekel yaratma ihtimalinden korkarak böyle bir kapıyı kapatmada ısrar etti. Bu mekanizmalar, ihtiyaç sahiplerine yardımcı olacak ve hayati malların fiyatlarını düşürecektir. Böylece, yoksulları çalışmaktan alıkoyan ilk engel olan açlık ortadan kalkar. Bunlar, açlığı ortadan kaldırarak onları destekleyerek en üst düzeyde kullanarak daha yüksek kaliteli ortamlar yaratma şeklinde Hıuquq'un nasıl bir araya geldiğine dair birkaç örnektir. Kıtlığın

genellikle Malthus'un iddia etti ettiği gibi kaynak kıtlığından değil, gücün kötüye kullanılmasından kaynaklandığını unutmayalım.

Bu makalede, birkaç mekanizmanın etkisini inceledim. Hıquq, toplumları, sadece şehircilik değil, her açıdan daha yüksek bir yaşam kalitesine doğru yönlendiren, birbiriyle etkileşim içinde olan yüzden fazla mekanizmadan oluşmaktadır. Hıquq uygulanırsa, varlıklı kitlelerin, başkalarına veya çevreye zarar vermeden yeniliklerini serbest bırakılır. Özgürlük, onur, saygınlık ve haysiyetle yaşayan bu kitleler, ekonomik veya çevresel düzeydeki üretimlerinin tüm yönlerinde yaratıcı olacaktır. Çevreleri, yeni yerlerde kötü şekil ve formlarla başlayabilir; ancak zamanla, koşullarına uygun sofistike kompozisyonlara kristalleşecektir. Bu durumda, yapılaşmış çevre, bir amaç değil, haysiyetli bir yaşam için bir araçtır.

“Ortakların Trajedisi”ni tekrar açıklamadan önce, Hıquq'a göre yönetilmemenin kültürel etkisini anlayalım.

Kültürel Etkiler

Fransız antropolog Philippe Descola'nın Doğa ve Kültür Ötesi adlı kitabında, sürdürülebilir olması için bir kültürün çevreleyen doğal çevre ile yakın bağlantıya sahip olması gerektiğini savunmaktadır.²⁴ Bu durum, doğa ve kültür arasında net bir ayrımı olmayan ilkel toplumlar için geçerlidir. Bu toplumlar, doğa ve kültür kavramlarını günlük yaşamlarında çok yakından iç içe olduğu için birbirinden ayırt etmezler.

Başka bir yazar, Daniel Quinn, dünyadaki tüm insanlar için tek doğru yaşam şekli olmadığını savunmaktadır, çünkü kültürler ve ekosistemler çok çeşitlidir.²⁵ Kültürlerin çeşitliliği, direnci ve felaketlere karşı tepki verme becerisini artırabilir. Bu durum, düzensiz hava koşullarına rağmen istikrarlı bir gıda temini sağlama ihtimali daha yüksek olan çeşitli ürünlerle dolu bir tarlaya benzetilebilir. Geç bir don olayı tarafından yok edilebilecek hassas bir mahsulün açıklıkla sonuçlanması, çeşitli ürünlerin hayatta kalmasına yetecek kadar sağlayabileceği durumlarla karşılaştırılır. Bu konuda, Lauterwasser, Rifkin'i eleştirmektedir. Bir kültürün, ekosistemine yakından bağlı olduğu sürece, ondan kopuk olanlardan daha sürdürülebilir olduğu fikrini anlatır.

Lauterwasser, ülkeleri dijital dünyayla tanıştıran "geliştirmeye" yardımcı olmanın, Rifkin'in önerdiği gibi, aslında onları sürdürülebilirlikten uzaklaştırdığını savunmaktadır. Ayrıca, Rifkin'in "gelişmekte olan" ülkeler için planının, üstünlük duygusuna dayandığını ve

²⁴ Philippe Descola, *Beyond Nature and Culture*, Trans., Janet Lloyd, 2013, the Un. of Chicago Pres.

²⁵ *The Story of B* is a 1996 philosophical novel by Daniel Quill. Published by Bantam. It chronicles a young priest's movement away from his religion and toward the environmentalist teachings of an international lecturer known as "B".

doğal ekosistemi korumanın önemini anlamadığını öne sürmektedir. Küresel ekonomiyi gezegenin biosferinin ihtiyaçlarıyla dengelemek mümkün olmadığını iddia etmektedir. Uzun vadede hayatta kalmak için, ekosistemi koruyarak gezegenin yaşamasını, küresel ekonominin büyümesine öncelik vermemiz gerektiğini öne sürmektedir.²⁶

Şimdi, Rifkin'in tavsiyelerini kabul ederek dünyayı "Üçüncü Sanayi Devrimi" ne yönlendiren "Nesnelerin İnterneti"ni savunan "Halk Cumhuriyeti" olan Çin'den bahsedelim. İster istemez, sensörler her yerde olacak, veri toplayacak ve herkesi bağlayacak. İnsanların günlük etkinliklerinin sürekli olarak hükümet tarafından izlendiği ve değerlendirildiği, alış-veriş, Google, Facebook ve sağlık takip uygulamaları gibi kaynaklardan veri toplanarak insanların güvenilirliklerini gösteren tek bir "Vatandaş Skoru"na dönüştürülen olumlu veya olumsuz olarak puanlandırılan bu davranışları düşünün. Bu skor, tüm nüfusa karşı kamuya açık bir şekilde sıralanacak ve konut kredileri, işler, okul kayıtları ve flört beklentileri gibi konularla ilgili kararlar almak için kullanılacaktır.²⁷ Eğer insanlar başkaldırmazsa, yakında ileri teknoloji, yapay zekâ ve büyük veri ile birleştiğinde, Çin, Rifkin'in "nesnelerin interneti" yüzünden tarihin en kötü diktatörlüğü haline gelecektir.

Anlaşmalar

Kırk yılı aşkın süren araştırmalarımın ardından şunu sonuçlandırdım: 1) Hıuquq'un yaptığı gibi, son kullanıcılara başkalarına veya çevreye zarar vermeden en yüksek özgürlüğü sağlayabilecek hiçbir yasal sistem yoktur. 2) Kaynakları tükenmeden, Hıuquq'un yaptığı gibi toplumun tüm üyelerine kaynaklara erişim hakkı vererek onları güçlendirebilecek hiçbir yasal sistem yoktur. Bu, tekel oluşturmayan medeniyetler yaratacak ve toplumların yaşam kalitesi ve çevre de dahil olmak üzere hemen hemen tüm özelliklerinde değişikliklere yol açacak diğer ilkeler arasındadır. Ayrıca, modern toplumlarda, siyasi, ekonomik veya çevresel alanlarda faaliyet gösteren taraflar arasındaki olası çatışmaları önlemek amacıyla kurallar ve düzenlemeler yürürlüğe konmuştur. Bu, bu yasaların çeşitli yorumlarına yol açarak daha fazla kural eklemeye ve dolayısıyla daha fazla avukata, mahkemeye vb. ihtiyaç duymaya neden olan büyük miktarda yasa getirdi. Ancak, Hıuquq ile, güçlendirilmiş bireylerin veya kurumların, Hıuquq tarafından kazınan ayrı yollarda hareket etmeleriyle beklenen çatışmalar en aza indirgenir.

"İslami çevrelerin" varlığına yönelik argüman, temel insan eğilimlerinde yerleşik olan şu mantıksal sabitlerden veya parametrelerden kaynaklanmaktadır: Hıuquq'un yönlendirdiği gibi, kaynaklara erişimi olan ve çevreye ve diğerlerine zarar vermeden hareket özgürlüğüne

²⁶ <https://medium.com/@FeunFooPermacultureRewilding/a-third-industrial-revolution-would-seal-our-fate-why-jeremy-rifkin-is-dead-wrong-d224127ec195>

²⁷ <https://www.wired.co.uk/article/chinese-government-social-credit-score-privacy-invasion>

sahip olan bireyler ne kadar çok olursa, toplum o kadar az tabakalaşır ve böylece bireylerin tekelinin azalır. Ayrıca, eğer bu bireylerin bilgiye erişme özgürlüğü varsa (Huquq onlara bu hakkı verir) ve bu bireyler farklı koşullar içinde oldukları için, kendi bölgeleri için uygun yaratıcı çözümler üreteceklerdir. Dolayısıyla, Huquq'tan kaynaklanan yapılandırılmış çevresel yapılar, bu farklı bölgeler için farklı çözümler üretmelidir. Eğer bu yenilikçi çözümler başarılı ve böylece başkalarına ikna edici olursa, benzer koşullarla karşı karşıya olanlar tarafından kopyalanacak veya hatta yeniden üretilecektir. Unutmayın, insanların hareket etmelerini engelleyen hiçbir kural yoktur. Bu şekilde çoğaltılan çözümler zamanla anlaşmalara (Akbar, 1987a) dönüşecektir.

Basit en haliyle, anlaşmalar sürdürülebilirlik anlamına gelir. Nedeni şudur ki, eğer insanlar güçlendirilir ve ekstra saatler çalışmaya zorlanmazlarsa ve böylece gelir açısından görece yakın olurlarsa, çevreleri hemen çevrelerinden oluşacaktır çünkü uzak bölgelerden malzeme ithal etmek için fonlara sahip süper zenginler bulunmamaktadır. Dağlık bölgelerdeki evler taştan, ormanlık alanlardaki evler ahşaptan yapılacaktır ve benzeri. Hatta her mahalle bazı detaylarda kendi özgün çevresel çözümlerini geliştirebilir. Bu nedenle, tüm alanlar arasında tüm koşulların oldukça benzer olduğu sürece, fiziksel veya mekânsal düzeyde İslam Mimarisi veya Kentsel Düzenlemesinin varlığına dair hemen hemen imkânsız bir argüman sunulmaktadır. Başka bir deyişle, fiziksel veya mekânsal bir yapılandırma veya desen veya tipolojinin İslami olarak etiketlenmesi için, tüm koşulların benzer olduğu nadir durumlar dışında, kompozisyonlarında diğerlerine benzememelidir. Bu argüman, çoğu araştırmacının fiziksel veya mekânsal düzeyde kanıtlamaya çalıştığı şeyi çürütmektedir. Elbette, yalnızca Müslümanlar tarafından icat edilen bazı unsurlar İslami olarak etiketlenmelidir, örneğin muqarnas. Peki, örneğin, kavisli girişler, çıkmaz sokaklar, maşrabiyeler vb. ve her şeyden önce, en çok sevdiğim Memlük veya Osmanlı camilerinin benzersiz İslami olarak adlandırılan unsurların yapılandırılmaları ne olacak?²⁸

Peygamber efendimiz, üzerine salât ve selâm olsun, Medine'ye vardığında, yeni Müslümanların Müslüman olmadıkları zaman inşa ettikleri evlerini terk etmelerini istemedi. Aslında, zamanla, Huquq'u takip ederek, çevreleri İslami hale dönüştü. Bu durumdan, birkaç soru ortaya çıkmaktadır: Müslümanlar tarafından işgal edildikten, diyelim ki, elli yıl sonra Şam gibi gayrimüslimler tarafından yaşanan yapılaşmış çevre, orijinal düzeni gayrimüslimler tarafından planlanmasına rağmen İslami olarak kabul edilecek midir? Tersine: yüzyıllar boyunca Müslümanlar tarafından düzenlenen ve işgal edilen Granada gibi bir çevre, şimdi yüzyıllar boyunca gayrimüslimler tarafından yaşanmasına rağmen İslami olarak kabul edilecek

²⁸ Discussion of this issue is elaborated in the article titled "Interventions, Territorial Structure and Environmental Knowledge in Muslim Built Environments", (Akbar, 2020).

midir? Başka bir deyişle, bir çevrenin İslami olarak ayırt edilmesi için sakinlerin kentsel eylemlerinin sınırları nedir? Bir kilise sözlüğü kullanarak gayrimüslim bir mimar tarafından tasarlanan cami, Kazablanka'daki II. Hasan Camii'nde olduğu gibi İslami kabul edilir mi? Çoğu bilim adamının kimlik düzeyinde bazı iddiaları kanıtlamak için böyle sorulara cevap aramak, bazıları için değerli kılabilir. Ancak, hakların mekanizmalarını, ister Müslüman olsun ister olmasın, sakinlerin inançlarından bağımsız olarak araştırmak, insanlığa genel olarak fayda sağlayabilir. Başka bir deyişle, benim aldığım bu pozisyon, doğru veya yanlış kanıtlanmış olsa bile, araştırma için yeni yollar ortaya çıkarmalıdır.

Bu pozisyon, başka bir soru setini gündeme getiriyor: Elbette, Müslümanlar tarafından Hıuquq kullanılarak oluşturulan çevreler İslami olarak kabul edilecektir, ancak ya gayrimüslimler Hıuquq kullanarak çevreler oluşturursa? Bu bir olasılıktır, çünkü gayrimüslimler, değerlerine bağlı kalmaları (alkol içme ve flört etme gibi) ve Hıuquq'un önemine ikna oldukları takdirde çevrelerini oluşturmak için Hıuquq'u kullanabilirler. Son olarak, Suudi Arabistan'da olduğu gibi İslami olmayan mülkiyet hakları sistemlerini kullanan mevcut Müslüman çevreler İslami olarak kabul edilir mi?

Müslümanlar ve şehirleri, coğrafi konum, etnik köken veya kültürel özellikler gibi neredeyse her durumda farklılık gösterir; aksi takdirde İslami çevreler hakkında konuşmaya gerek yoktur. Başka bir deyişle, bu denemede önerilen, bir yandan insanların örf ve adetlerini, etnik kökenlerini, coğrafi koşullarını vb. değişken olarak sıklıkla değişen faktörlerden ayırmak, diğer yandan ise Hıuquq tarafından sürekli olarak etkilenen, yönlendirilen ve sınırlandırılan haklardan kaynaklanan sakinlerin kararları ve eylemleri arasında ayırım yapmaktır. Bu ayırım, özellikle doğu bilimciler tarafından oldukça karıştırılmıştır.²⁹ Örneğin, Rifkin'in savunduğu şey, malların yerden yere taşınmasıyla çeşitli kültürler arasında benzerliklere yol açacaktır.

Ayrıca, Hıuquq uygulanırsa, malzeme çıkaran işçiler aynı zamanda sahipleri olacaktır. Sonuç olarak, kendi alanlarını kirletmeyecek veya kendilerine zarar vermeyeceklerdir. Bu nedenle, farklı alanlar arasında koşulların değişkenlik göstermesi sebebiyle, her kasaba veya şehrin kendine özgü düzenlemelere sahip olması gerekmektedir. Sürdürülebilir madencilik ve üretim teknolojisine yol açacak olan, biçimler yaratma düzenlemeleri, çevreyi ve diğerlerini kirletmeden malzeme çıkarma düzenlemeleri vb. düzenlemeler bulunmalıdır.

Hıuquq ile birlikte, açık kaynaklara sahip bir toplumda neredeyse tüm hizmetler özel sektör tarafından sağlanacak ve devletin rolü en aza indirgenecektir. Bilindiği üzere, özellikle Hıuquq ile özel sektörün küreselleşmiş sistemlerdeki mevcut hizmet sağlayıcı şirketler gibi tekel olmayacağını düşünürsek, özel sektör tarafından sağlanan hizmetler daha verimlidir.

²⁹ For detail, see: Akbar, J. Rights and Civilizations. *The Future of the Built Environment*. ISL@H 2019, pp. 43.

Bu, hizmet maliyetlerini düşürürken kaliteyi artıracaktır. Hatta hizmetler merkezi olmayan hale gelebilir ve bu da kirliliği azaltabilir. Örneğin, atık suyu uzak bölgelerde toplamak ve arıtmak yerine, çevresel düzenlemelerin bir parçası haline gelecek sindiricilerin kullanımı gibi yeni merkezi olmayan teknolojiler yaygınlaşacaktır. Bu, yeni merkezi olmayan icatlara yol açacak ve toplumların kültürünü şekillendirecektir.

Hıuquq ile ilgili olarak hatırlanması önemlidir ki, hizmet sağlayıcılar dahil olmak üzere tüm şirketler işçiler tarafından sahip olunacak ve bu durum kirliliği azaltacaktır. Ek olarak, insanlar gelir açısından nispeten yakın olduklarından, yüzyıllardır yaptıkları gibi vakıflara bağış yapabileceklerdir. Hizmetlerin önemli bir kısmı, okullar, üniversiteler ve hastaneler gibi vakıflar tarafından karşılanacaktır. Ayrıca, Hıuquq'un uygulanması sayesinde varlıklı olacaklarından, insanlar elektrik ve su gibi altyapı hizmetlerini satın alabilecek ve vakıflar aracılığıyla bağış yaparak veya kurumlar oluşturarak sağlayabileceklerdir.

Son Olarak, Kim Karar Verir?

Şimdi, düşünürlerin Hıuquq'u dikkate almadıkları sürece kirliliği durduracak yeni bir paradigma öneremeyeceklerini göstermek için Rifkin'i "ortaklık" konusunda eleştirelim. Rifkin iki konuyu karıştırdı: "teknoloji ve haklar" ile "paylaşım ve ortaklık".

"Teknoloji ve haklar" konusunda, her şeyi bağlama önerisi kimin karar verdiği sorusunu gündeme getiriyor. Yenilenebilir enerji dışında, üretilen malların çoğunun kararları tüketenlerin elinde değildir (giysiler, mobilyalar vb.). Rifkin'in ekonomisi, bugünkü kapitalist sistemden çok da farklı değildir. Üçüncü sanayi devrimiyle birlikte, piyasalar, stoklar, tekelleri şirketler, güçsüz işçiler, patronlar olacak ve bunların hepsi şu anki sistemimize çok benziyor. Yeni bir ekonomi, aynı unsurlar ve süreçlerle olmaz. Ayrıca, üretim sistemi hala plastiğin ve gübrelerin gibi fosil yakıtların yan ürünlerine bağlıdır. Bağlantılar için gerekli olan cihazlar (akıllı telefonlar, güneş panelleri, rüzgâr türbinleri, elektrikli arabalar vb.) hala ikinci sanayi devrimine (kendi tanımını kullanarak) bağlıdır. İddia etmesine rağmen değişecek olsa da madencilik, çıkarım, taşıma, eritme, rafine etme, montaj, nakliye ve dağıtım gibi şu anki kirlilik yapan sistemler, mülkiyet ve bireysel haklar konuları ele alınmadıkça devam edecektir. Eğer bu haklar reforme edilmezse, kapitalizm devam edecektir. Ancak, hakların düzeni, Rifkin'in "İşbirlikçi Ortaklık" vizyonuyla uyumlu hale getirilirse, yeni bir sosyalist sistem kaçınılmaz hale gelebilir.

Önemli olan ikinci karmaşa, "paylaşım ve ortaklık" arasındaki ayrıımıdır (daha önce bahsedilen Chin'in eleştirisini hatırlayın). Önceki sayfalardan Hıuquq'u anlamış olarak, şimdi Rifkin'in vizyonunu eleştirebiliriz. Ancak, önce Hıuquq içindeki ortaklıklara kısa bir bakış atmamız gerekir.

Ortaklık, iki türe ayrılabilir: 1) meralar gibi belirli bir grup yararına olan tanımlanmış alanlar; 2) madencilik, balıkçılık vb. yoluyla insanların mineraller çıkarabileceği alanlar. Bu iki tür, *Ḥuquq*'ta *ḥimā* olarak bilinir.

Elinor Ostrom, genellikle grupların ortaklıklarını düzenlemelerle sürdürülebilir bir şekilde sömürdüklerini göstermiştir. Benzer şekilde, *Ḥuquq* ile ortaklık trajedisi meydana gelmez çünkü diğer üyeler, doğal kaynakların yok olmasına yol açacak şekilde grubun uzun vadeli çıkarlarının zararına kendi memnuniyetlerini öncelikli kılamazlar. Bunun nedeni, ortaklıkların İslam'da *ḥimā* olarak kabul edilmesidir. *Ḥimā*, “teslimiyetin birleşik biçimi” adını verdiğim kavramın kentsel bir unsuru olup, ortaklığı kullananlarda mülkiyet ve kontrol iddiası yatırımdır. Bireyler tarafından diriltilmekten veya münhasıran sahip olunmaktan korunma olarak tanımlanır, böylece belirli bir grup insan veya Müslümanlar topluca tarafından sahip olunabilir ve kullanılabilir.

İlk türle ilgili olarak, yani belirli bir grup insan için *ḥimā* ile ilgili olarak, hukukçular arasındaki görüş, meralar ve nehir kıyıları gibi bazı kentsel unsurların devlet veya bireyler tarafından sahip olduğunda düzgün işlemeyeceğidir. 'Abū Yūsif, “Bir köyün sakinlerinin hayvanlarını otlatmak veya odun kesmek için ortak bir arazisi varsa, bu arazi onlara aittir. Onu satabilirler veya miras olarak alabilirler... herkesin kendi mülkiyetiyle yaptığı gibi.” *Ḥuquq*'un bu ilkesi, kullanıcıların özenini en üst düzeye çıkaracak ve sürdürülebilirlik düzenlemelerini geliştirecektir. Kontrolle ilgili olarak, 'Abū Yūsif, köy sakinlerinin, *ḥimā* sahiplerine zarar verecek şekilde hayvanlarını otlatmalarını veya arazilerinden odun kesmelerini engelleme hakkına sahip olduklarını ekler. Bu, bir vadide veya dağda birçok köy bulunduğu ve her köyün sakinlerinin kendi mera alanlarına sahip olduğunda özellikle geçerlidir. Böylece, geleneksel toplum, bu alanların sorumluluğunu sürdürülebilirlik sağlayacak şekilde kullanıcıların elinde birleştirdi.³⁰

Nüfus arttıkça, teslimiyetin birleşik biçiminde yeni *ḥimā*lar ortaya çıkacaktır. Bu *ḥimā*lar, zararı önlemeye yönelik düzenlemelere ve ilkeleri izledikleri için sürdürülebilir olacaktır. Sahip-işçiler çevreyi kendilerine zarar verecek şekilde kirletmeyeceklerdir. Nadir Toprak Elementleri (NTE'ler) madenciliği ile ilgili olarak, yakında yaşayan tüm sakinler güçlüdür ve madenciliği durdurup itiraz edeceklerdir. Bürokrasi, tabakalaşma veya tekel olmadığı için güçlü bireylerin olmaması nedeniyle zararlı yatırımları önleyebilirler. *Ḥuquq* altında işsizlik olmadığını hatırlamak önemlidir. Bu nedenle, hiçbir yatırımcı işsizleri uzak bir yerde çalıştırıp kendilerine zarar veremez.

İkinci türle ilgili olarak, yani tüm Müslümanlar için *ḥimā* ile ilgili olarak, hukukçular, tuz kaynakları, kaba yem, katran ve inşaat malzemeleri (az çaba ile taş elde edilebilecek taş

³⁰ For *ḥimā* see Ch. 6 of the book of *Crisis in the Built Environment* (Akbar, 1988).

ocakları gibi) gibi halk için vazgeçilmez olan arazilerin tek bir kişiye ait olmaması, ancak tüm Müslümanlara ait olması gerektiğini, yani hımâ olduğunu savundular. Bu alanlar madenciler tarafından sahip olunamaz.³¹ Oradaki varlıkları madencilik içindir ve bu nedenle başkalarının yakındaki alanlardan aynı petrol sahasından veya metal damarından madencilik yapılarını durduramazlar. Hıquq içindeki bu hak, kirlilik olmaksızın ham madde fiyatlarını düşürecektir.

Eğer hatırlarsanız, Lawrence Chin, Rifkin'in Üçüncü Sanayi Devrimi'ni eleştirmiştir. Bu devrim, tüm kaynakların kamuya ait mülkiyet olarak kabul edildiği ve prosumer'lar tarafından yönetildiği bir "İşbirlikçi Ortaklık" olarak tanımlanmaktadır. O zaman şu soru ortaya çıkar: Eğer bu model sosyalist bir ideoloji değilse, gerçekte nasıl işler? Otomasyon, robotik ve yapay zekâ tarafından mümkün kılınan ve neredeyse işsiz bir ekonomiyle sonuçlanan işsiz bir toplum öngören İşbirlikçi Ortaklık ekonomik modeli de, bu robotiğin kim tarafından üretileceği sorusunu gündeme getirir. Ayrıca, fabrikalarda üretilen malların açık bir lojistik altyapıda dağıtılması planlanıyorsa, bu altyapı geleneksel noktadan noktaya taşımacılığı değiştirecek, sofistike analitikler ve algoritmalar tarafından yönetilecek açık bir tedarik ağı olacaksa, bu algoritmalar için kriterleri kim belirleyecek?

Hıquq ile Rifkin'in "İşbirlikçi Ortaklık" arasındaki farklardan biri, Hıquq altında, mineralleri çıkarımlar tarafından sahip olunacak olmasıdır ve bu, yoksulluğu ve işsizliği ortadan kaldırır. Buna karşılık, "İşbirlikçi Ortaklık" yeniden dağıtım için bir tür hiyerarşi gerektirir ve bu, hakimiyet ve tekel oluşumuna yol açabilir. Rifkin'in niyetleri Marx gibi olsa da, bu sosyalist bir sistemle sonuçlanabilir. Rifkin, üç konuyu birbirine karıştırmıştır: kaynaklara erişim, karar verme ve ağlar. Kaynaklara erişimle ilgili olarak, yaşamlarımız sadece yenilenebilir enerjiyi paylaşmaktan daha fazlasını içerir. Binlerce ürün tüketmeye ve binlerce malzeme gerektiren ürünler kullanmaya devam edeceğiz. Kaynaklara erişim sorunu ele alınmazsa, kapitalist sistem muhtemelen tekel ve servet yoğunlaşmasıyla sonuçlanacaktır. Yenilenebilir enerjinin benimsenmesinin petrol şirketlerinin düşüşüne yol açabileceği doğru olsa da, yerlerini alacak yeni şirketler ortaya çıkması muhtemeldir. Madencilik haklarına kimin karar vereceği konusunda açık bir belirsizlik vardır. Eğer bu kararı Devlet alıyorsa, toplum madenciliğin franchise olması durumunda kapitalist veya devlete ait olması durumunda sosyalist olabilir. Karar verme madencilere veya tüketicilere düşerse, hangi mekanizmanın kullanılacağına nasıl karar verilir? Her durumda, tüm yaklaşımlar Hıquq'dan önemli ölçüde farklıdır. Dolayısıyla, Hıquq'un yaptığına kıyasla tekel kaçınılmazdır.

Ağlarla ilgili olarak, eğer Rifkin, talebe ve arzuya bağlı olarak üreticilerden tüketicilere ve tersi yönde veri ve güç alışverişinin yapılabildiği ağlardan bahsediyorsa, gıda ve giyim gibi

³¹ Remember, under the title of "Migration to Sites of Resources" we summarized this.

mal mallar yalnızca tek bir yönde hareket eder: çiftçilerden veya maden sahiplerinden üreticilere ve son olarak tüketicilere. Başka bir deyişle, aynı kapitalist sistem iş başındadır. Tüketim mallarımızın çoğu tek bir yönde akarken, J. Habraken'in *The Structure of the Ordinary* adlı kitabında açıkladığı gibi, hakimiyet kaçınılmazdır. Hakimiyet, tekelin oluşmasını teşvik eder.

Paylaşım hakkında konuşalım. Daha önce, mineraller gibi doğal kaynakların paylaşımından bahsettik. Şimdi, tüketim açısından paylaşımı düşünelim. Gıda gibi bazı ürünler kolayca paylaşılabilirken, giyim gibi diğerleri yeniden kullanılabilir. Son zamanlarda, karşılıklı fayda için paylaşım kavramında bir artış yaşanmaktadır. Buna iyi bir örnek, maliyet etkin olan araç paylaşımıdır.

Polis tarafından kullanılan bir araç, benzer kilometreye sahip olmasına rağmen özensizce aşırı kullanılan özel mülkiyete ait bir araçla aynı durumda mıdır? Elbette değil. Aracın sahiplenilmesine veya sadece kullanılmasına bağlı olarak, araca karşı sorumluluk ve girişim düzeyi değişir. Bu, Chin'in Rifkin'in milenyum nesli hakkındaki görüşlerine yönelik eleştirisine bağlıdır. Paylaşım uygulamalarının farklı örneklerine bakarak bunu daha da inceleyelim.

Paylaşımın bir örneği, Uber tarafından kullanılan modeldir. Uber, rezervasyon yoluyla ulaşım hizmeti sunar. Şirket, her rezervasyon için komisyon alır. Yerel arz ve talebe dayalı dinamik bir fiyatlandırma modeli kullanılır ve ücret müşteriye önceden bildirilir. Bu durumda, sürücüler arabalarına sahiptir ve bakımlarından sorumludurlar. Buradaki paylaşım, mülkiyete değil, müşterinin faydaları elde etmesiyle ilgilidir, oteller veya daireler (Airbnb) gibi. Bu tür paylaşım, önceden endüstriyel olup, teknoloji sahipleri ve tüketicileri bağlamayı mümkün kılar. Üçüncü Sanayi Devrimi ile ilgisi yoktur.

Bir başka örnek Zipcar'ın çalışma şeklidir. Şirket, binlerce arabaya sahip olup bunları müşterilerin bir uygulama ve arabayı açmak için kart kullanarak kiralayabilecekleri belirli yerlerde park eder. Bu durumda, şirket bürokratik işlemlerle uğraşmak zorunda kalmayarak maliyetleri düşürür. Bir inceleleyen, önceki sürücünün arabayı neredeyse boş bir yakıt tankı, kirli iç mekân ve güçlü bir marihuana kokusuyla bıraktığından şikâyet etti.³² Ancak Uber tarzı model gibi, bu da Rifkin'in Üçüncü Sanayi Devrimi tarafından savunulan paylaşım sisteminden ziyade kapitalist bir modeldir.

Üçüncü bir olasılık, bir grup ailenin arabaları paylaşmasıdır. Örneğin, on ailenin beş araba paylaşmaya karar verdiğini düşünelim. Bu durumda, her arabayı kullanması gereken aileye ulaştırmak veya tersine kullanıcının arabaya gitmesi gerektiği için, her araba ekstra kilometre kat etmek zorunda kalacaktır. Buna karşılık, her ailenin kendi arabası olduğunda, arabalar sadece sahibi kullanırken sürülmesi gerekmekte ve ekstra mesafe kat etmeye gerek

³² <https://youtu.be/DGNia1fEJcQ>

kalmamaktadır. Arabaların paylaşıldığında sayıları daha az olsa da toplam kilometre çok daha fazladır. Bu nedenle, uzun vadede daha fazla araca ihtiyaç duyulacaktır. Ayrıca, sorumluluk arabanın sahipleri arasında yoğunlaştıkça, arabaların kötüye kullanılması daha az olacaktır. Doktora tezimde (Akbar, 1984) mülkiyet, kontrol ve kullanım iddialarını inceledim ve toplumun kullanıcılar için mülkiyet ve kontrole ne kadar çok yatırım yaparsa, inşa edilmiş çevrenin kalitesinin o kadar yüksek olacağı sonucuna vardım.

Son olarak, geleneksel üretim ve tüketim modelini daha sürdürülebilir yöntemlerle değiştirmeyi amaçlayan “Döngüsel Ekonomi” kavramı, ürünlerin ömrünü uzatmak ve atık üretmeden tüm malzemeleri geri dönüştürmek için insanların bilincini kullanma çabasıdır.³³ Bu çaba, Christian Felber'in önerdiği gibi birçok diğer çaba ile birlikte bazı iyileştirmelere yol açsa da toplum içindeki temel haklar yeniden değerlendirilmedikçe kalıcı değişime yol açmayacaktır.

Yeni haklar paradigması icat etmek yerine, önce mevcut olanları anlamalıyız. Bu çalışmayı tükenene kadar yaptıktan ve anormallikler ortaya çıktıktan sonra, yeni bir haklar paradigması önermek mantıklı olacaktır. Ne yazık ki, Batılı rasyonalite, sanat ve geleneklerin ötesinde diğer kültürlerdeki bilgeliği anlamaya çalışmamakta, bunun yerine kendi haklar düzenini başkalarına dayatmaya çalışmaktadır. Mantıken, Batılı haklar anlayışının destekçilerinin, tüm kültürlerdeki paradigmaları keşfetmeye yönelik tüm çabaları tüketmedikçe bunu yapma hakkına sahip değillerdir. Eğer dünyayı paylaşıyor ve kirletiyorsak, kökenine bakılmaksızın doğru haklar paradigmasını bulmak için birlikte çalışmalıyız.

Gerçekten dikkat çekici olan, Hıuquq'un insanların çıkarlarına yatırım yaparken adalet, haysiyet, nezaket, yenilik, refah ve toplum için sürdürülebilirlik sağlamasıdır. Bütün bunlar, zulüm, yoksulluk, kirlilik ve en önemlisi kapitalizm ve küreselleşmenin olumsuz sonuçları olmaksızın gerçekleşir.

Kaynakça

³³ https://tcocertified.com/circular-economy/?utm_term=%2Bsharing%20%2Beconomy&utm_campaign=Circular+-+spring2020&utm_source=adwords&utm_medium=ppc&hsa_acc=6451387163&hsa_cam=9512205992&hsa_grp=97392443259&hsa_ad=421501608879&hsa_src=g&hsa_tgt=kwd-455894183909&hsa_kw=%2Bsharing%20%2Beconomy&hsa_mt=b&hsa_net=adwords&hsa_ver=3&gclid=CjwKCAiA2fmdBhB-pEiwA4CcHzRKPjjByFk1XPe2sKVKJtHN9wxGYyhbgsduVo4_gf3c4-2DnSxoCTnsQAvD_BwE

- Akbar, J. (2022a). *Qas Al-Haq*. 1st. Ed. 'Aalam al-Kutub al-Hadith Publishers.
- Akbar, J. (2022b). *Bra'at al 'Islam min Bra'at al 'Iktird*. in Arabic: Arkan Publishers.
- Akbar, J. (EKBER, C). (2020). Interventions, Territorial Structure and Environmental Knowledge in Muslim Built Environments. *bab Journal of FSMVU Faculty of Architecture and Design*, 1 (1), 107-122.
- Akbar, J. (2004). The Merits of Cities' Locations. In Elsheshtawy, Y. (Ed.), *Planning Middle Eastern Cities: An Urban Kaleidoscope in a Globalized World*. London: Routledge. pp.22-28. Reprinted in the journal of *Environment and Society*, June, 2008.
- Akbar, J. (1992). *Imarat al-'Ard fi al-'Islam*, 5th. Ed. al-Nashir al-Thahaby publishers, Cairo. (in Arabic).
- Akbar, J. (1988). *Crisis in the Built Environment: The Case of the Muslim City*. Singapore: Concept Media.
- Akbar, J. (1987a). Accretion of Decisions: A Design Strategy. *Theories and Principles of Design in the Architecture of Islamic Societies*. Proceedings of a Symposium held at Harvard University and the Massachusetts Institute of Technology. (Ed., M. B. Sevckenko Cambridge, Mass., pp. 107-114.
- Akbar, J. (1987b). Khaṭṭa and the Territorial Structure of Early Muslim Towns. *Muqarnas: An Annual on Islamic Art and Architecture*, published by E. J. Brill, vol. 6, pp.22-32.
- Akbar, J. (1984). *Responsibility and the Traditional Muslim Built Environment*. Design Method Program, Published Ph.D.Thesis, MIT.
- Descola, P. (2013). *Beyond Nature and Culture*. ABD: University of Chicago Press.
- Habraken, N.J. (1998). *The Structure of The Ordinary: Form and Control in the Built Environment*. ABD: MIT Press.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. UK: Cambridge University Press.
- Sahlins, M. (2017). *Stone Age Economics*, London and New York: Routledge.